

”MÄ OLEN KÖYHÄN PERHEEN LAPSI, MUTTA EN IKINÄ AJATEL- LU, ETTÄ TOLLASESSA JONOSSA OLISIN”

**Kysely- ja haastattelututkimus
yli 65-vuotiaille tamperelaisille
ruoka-avun saajille**

Hanna Niemi

Opinnäytetyö
Huhtikuu 2015
Sosiaalialan koulutusohjelma
Palveluohjaus ja sosiaalityö

TIIVISTELMÄ

Tampereen ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan koulutusohjelma

NIEMI, HANNA:

”Mä olen köyhän perheen lapsi, mutta en ikinä ajatellu, että tollasessa jonossa olisin”
Kysely- ja haastattelututkimus yli 65-vuotiaille tamperelaisille ruoka-avun saajille

Opinnäytetyö 72 sivua, joista liitteitä 5 sivua
Huhtikuu 2015

Opinnäytetyön taustalla on Itä-Suomen yliopiston johtama valtakunnallinen ruoka-apututkimushanke, jossa selvitettiin ruoka-avun asiakkaiden taustoja, koettua hyvinvointia, tulonsiirtoja, sosiaali- ja terveyspalveluiden käyttöä sekä kokemuksia ruoka-avusta. Tampereen osalta aineisto kerättiin helmi-maaliskuussa 2013.

Opinnäytetyön tavoitteena oli tuottaa tietoa ja ymmärrystä siitä, mikä tai mitkä tekijät ovat yli 65-vuotiaiden eläkeläisten näkemyksen mukaan johtaneet hakeutumiseen ruoka-avun piiriin. Lisäksi kartoitettiin ruoka-avun merkitystä ikäihmisten arjessa sekä taloudellista pärjäämistä ja tulevaisuuden ajatuksia.

Opinnäytetyössä käytettiin määrällistä ja laadullista aineistoa. Määrällisen tutkimuksen aineisto koostui Tampereen tutkimuksen iäkkäimmän ryhmän, yli 65-vuotiaiden, osuudesta, joita vastanneissa oli 40. Aineisto oli kerätty kolmesta ruoanjakelupisteestä: Tampereen ev. lut. seurakunnan RuokaNysseltä, Tampereen adventtiseurakunnalta ja Kaksi Denaria ry:ltä. Laadullisen tutkimuksen aineisto kerättiin haastattelemalla ikäluokkaan kuuluvia ruoka-avun asiakkaita alkuvuodesta 2014. Määrällinen aineisto analysoitiin tilastollisen analyysin avulla. Laadullisen aineiston analysointiin käytettiin sekä narratiivista lähestymistapaa että aineistolähtöistä sisällönanalyysia.

Tulosten mukaan ruokajonoon päätyminen taustalla on pienituloisuuden aiheuttamat toimeentulo-ongelmat, jotka ovat syntyneet aiemmassa elämänvaiheessa tai eläkkeelle jäämisen myötä. Toimeentulo-ongelmien syntyyn varhaisemmassa vaiheessa olivat vaikuttaneet mm. pitkäaikaistyöttömyys tai muuten vähäinen työvuosien kertymä, terveydelliset ongelmat ja puolison menettäminen. Tulosten perusteella ruoka-avulla on muitakin merkityksiä kuin ruoanhaku, kuten sosiaalisuuden ja yhteisöllisyyden tarpeiden täyttäminen. Ruokajonoon tuo myös läheisten huono taloudellinen tilanne. Vaikka ruoka-apu on ikäihmisille tärkeää pärjäämisen kannalta, esille tuli kyky sopeutua niukkuuteen. Ikäihmiset olivat huomattavan tyytyväisiä henkiseen terveyteensä. Parempaan tulevaisuuteen usko oli laimeaa, elettiin päivä kerrallaan -ajatuksella.

Tämän opinnäytetyön tulokset tukevat aiempia tutkimuksia. Ikäihmisten hyvinvointia vahvistaisi sosiaalisen ohjauksen ja neuvonnan tuominen ruokajonoon. Ruoka-avun ikäihmisiä koskevaa tutkimusta voisi jatkaa kartoittamalla muun avun tarpeita esimerkiksi ryhmähaastatteluilla.

Asiasanat: ikäihmiset, vanhuusköyhyys, toimeentulo-ongelmat, ruoka-apu

ABSTRACT

Tampereen ammattikorkeakoulu
Tampere University of Applied Sciences
Degree Programme in Social Services
Option of Case Management and Social Work

NIEMI, HANNA:

A Questionnaire and Interview Survey on over 65 Year-old Food Aid Customers in Tampere

Bachelor's thesis 72 pages, appendices 5 pages
April 2015

The study is based on the national food aid study coordinated by the University of Eastern Finland. In the study information about the background of food aid customers, their well-being, income transfer, the use of social and health services and thoughts about food aid was collected. In Tampere, the study was carried out in spring 2013.

The purpose of this thesis was to collect data and increase understanding about the factors that lead over 65-year-old pensioners to seek food aid. The focus was on their subjective thoughts about these reasons. In addition, the significance of the food aid in the pensioners' everyday life, the economic livelihood, and their thoughts about the future were studied.

Both quantitative and qualitative data were used in the thesis. The quantitative data were collected with a questionnaire and the qualitative data through interviews. 40 persons over 65 years responded to the questionnaire and five customers of the food aid were interviewed. The data were analyzed applying statistical analysis as well as narrative and qualitative content analysis.

The results showed that the reason for seeking food aid is low income caused by for example earlier unemployment, health problems, or low pension income. The results suggest that in addition to concrete food aid, social factors are important. The service is also used for collecting food for family members and friends. In spite of the scarcity of subsistence, the elderly are content with their life. They have little faith in future; they live one day at a time.

The results of the study confirm the results of earlier studies. Findings indicate that social work would increase the well-being of elderly people using food aid. A further study could be conducted to identify the need for other assistance for example with a group interview.

Key words: elderly person, poverty, livelihood problem, food aid

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	5
2	TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT	7
2.1	Köyhyys	7
2.2	Huono-osaisuus.....	8
2.3	Eläkeläisköyhyys	9
2.4	Ruoka-apu	10
2.5	Aikaisempia tutkimuksia ruoka-avusta ja vanhuusköyhyydestä	12
3	TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUKSEN KÄYTÄNNÖN TOTEUTUS	17
3.1	Tutkimuksen tarkoitus, tavoite ja tutkimustehtävä	17
3.2	Kvantitatiivisen tutkimuksen toteutus	17
3.2.1	Kyselyaineiston kerääminen	18
3.2.2	Kyselytutkimuksen analyysi	19
3.3	Kvalitatiivisen tutkimuksen toteutus	20
3.3.1	Laadullinen tutkimus.....	20
3.3.2	Narratiivisuus	20
3.4	Haastatteluaineiston kerääminen	22
3.5	Haastatteluiden analyysi	25
4	KYSELYTUTKIMUKSEN TULOKSET	27
4.1	Vastaaajien taustatiedot	27
4.2	Kokemuksia hyvinvoinnista	33
4.3	Elämäntilanne ja näkymä tulevaisuudesta	36
4.4	Ruoka-avun käyttö	39
4.5	Kokemuksia ruoanjakelusta	40
4.6	Kyselytutkimuksen tuloksia.....	43
5	KERTOMUKSIA POLUSTA RUOKAJONOON.....	45
5.1	Haastatteluaineiston analysointi.....	45
5.2	Sytä ruoka-avun asiakkaaksi päätymiseen.....	47
5.3	Tukien käyttö	49
5.4	Ruoka-avun merkitys	49
5.5	Ajatuksia ruoka-avusta ja tulevaisuudesta	51
5.6	Yleistä kerronnasta	52
5.7	Tarinat	53
6	POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET	57
6.1	Tulosten tarkastelu	57
6.2	Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys	60
6.3	Pohdinta ja johtopäätökset	61
	LÄHTEET.....	65
	LIITTEET	68
	Liite 1. Itä-Suomen yliopiston kansallisen ruoka-apututkimuksen kyselylomake	68
	Liite 2. Tiedote haastattelusta	72

1 JOHDANTO

”Ruokajono on kova paikka”, otsikoi Kuntalehti joulukuun alussa 2014 Kunnallisan kehittämissäätiön tuoretta tutkimusta. Tutkimuksessa Ohisalo ja Saari kuvaavat Suomen tilannetta paradoksaaliseksi. Suurin osa suomalaisista voi paremmin kuin koskaan ennen, mutta osa väestöstä on ajautunut huono-osaisuuden notkelmiin, joista yhtenä osoituksena ovat ruokajonot. Leipäjonot tulivat tutuiksi jo 1990-luvun lamavuosilta ja nousivat uudelleen esille 2010-luvulla yhteiskuntapoliittisessa keskustelussa. Keskustelun painotus on muuttunut 1990-luvun sosiaalipoliittisista ongelmista 2010-luvun ruokahävikikeskusteluun, mikä osoittaa ruoka-avusta muodostuneen osan epävirallista suomalaista köyhyyspolitiikkaa. Tutkimuksen mukaan yli 20 000 suomalaista turvautuu viikoittain ruoka-apuun. Ruoka-avun kävijöitä yhdistää mm. heikko työmarkkina-asema. Suurimmat ruoka-avun käyttäjäryhmät ovat työttömät tai lomautetut ja eläkeläiset, kun molempien ryhmien osuus koko aineistossa oli noin 38 %. (Ohisalo & Saari 2014, 9—10, 32, 40.)

Tampereen kaupunki osallistui kevättalvella 2013 Itä-Suomen yliopiston johtamaan valtakunnalliseen ruoka-apututkimushankkeeseen yhteistyössä Tampereen ammattikorkeakoulun kanssa. Kansallisen ruoka-apututkimuksen rahoittajana oli Kunnallisan kehittämissäätiö (KAKS). Kyselytutkimuksessa selvitettiin ruoka-avun asiakkaiden taustoja, koettua hyvinvointia, tulonsiirtoja ja sosiaali- ja terveystalveluiden käyttöä sekä kokemuksia ruoka-avusta. Aineistoa valtakunnalliseen tutkimukseen kerättiin kuntien leipäjonoista kaikkiaan yhdessätoista Suomen kunnassa. Tampereen kyselytutkimukseen vastasi 352 henkilöä. Tyypillisin ruoka-avun saaja oli useimmiten keskiikäinen tai vanhempi. Tutkimuksessa tuli esille myös ruoka-avun rooli säännöllisenä arjen selviytymiskeinona.

Tampereen kyselyaineiston pohjalta valmistui vuonna 2014 Markku Hokkasen ja Siru Saarijärven opinnäytetyö ”Ruoka-apua tarvitsevien lapsiperheiden kokemuksia ja ajatuksia arjestaan ja tulevaisuudestaan”. Omassa opinnäytetyössäni kiinnostuksen kohte-

na oli tarkastella yli 65-vuotiaiden ruoka-avun asiakkaiden tilannetta. Kiinnostus aiheen tarkasteluun syntyi osallistuessani vuonna 2013 Tampereen kyselytutkimuksen tekemiseen ja kuultuani mm. erään tutkimukseen osallistuneen henkilön toteamuksen ”miksi te ette kysy, mikä tähän on johtanut”. Ajatuksia herättävä hetki oli myös heikkokuntoisen ikäihmisen tapaaminen ruokajonossa. Tämän ikäihmisen oli tarkoitus osallistua kyselytutkimukseen, mutta ei sitä kyennytään tekemään voimiansa ehtymisen takia.

Näiden kyselytutkimuksen ohessa koettujen hetkien vaikutuksesta opinnäytetyöni tutkimustehtäväksi muodostui selvittää niitä syitä, jotka tuovat yli 65-vuotiaan tamperelaisen eläkeläisen ruokajonon asiakkaaksi sekä kartoittaa ikäryhmän käyttämiä tukia, ruoka-avun merkitystä ja tulevaisuuden ajatuksia. Tutkimuksessa käytin kahta tutkimustapaa, määrällistä ja laadullista. Määrällisessä osuudessa tarkastelin Tampereen kyselytutkimusaineistosta vanhimman ikäluokan eli yli 65-vuotiaiden käsitystä elämäntilanteestaan ja terveydestään sekä taloudellisesta pärjäämisestään. Lisäksi kartoitin ikäihmisten ruoka-avun käyttöä ja taustatietoja. Tampereen kyselytutkimuksessa yli 65-vuotiaiden osuus oli noin 11 % vastanneista, lukumääräisesti 40. Laadullisen tutkimuksen toteutin haastattelemalla ruoka-avun yli 65-vuotiaita asiakkaita vuoden 2014 alkupuolella. Haastateltavia hankin osittain samojen yhteistyökumppaneiden, RuokaNyssen ja Jeesus Cafen myötävaikutuksella, jotka olivat mukana 2013 tehdyssä kyselytutkimuksessa. Laadullisella tutkimuksella määrällisen lisäksi sain kokonaisvaltaisempaa tietoa henkilöiden taustoista ja elämän tapahtumista. Tutkimuksen tavoitteena oli myös antaa ääni ruoka-avun asiakkaalle asiantuntijana omassa tilanteessaan.

Raportti etenee tutkimusta ohjaavien teoreettisten lähtökohtien ja aikaisempien tutkimusten tarkastelulla, jonka jälkeen kuvaan tutkimustehtävän ja käytännön toteutuksen, kuten aineistojen keräämisen ja analysoinnin. Käytännön toteutuksen yhteydessä esittelen tarkemmin narratiivista lähestymistapaa, jota käytin laadullisesta aineiston käsitteilyssä. Tulokset esittelen erikseen ensin määrällisen tutkimuksen osalta ja sen jälkeen haastatteluaineiston osalta. Lopuksi tarkistelen tuloksia, tutkimuksen luotettavuutta ja eettisyyttä sekä pohdin työn onnistumista, toimimisen malleja ikäihmisten hyvinvoinnin tukemiseksi sekä ajatusta jatkotutkimuksen toteuttamisesta.

2 TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT

2.1 Köyhyys

Köyhyys ymmärretään yleisesti rahan puutteena, mikä kuvaa absoluuttista köyhyyden määrittelyä eli minimitulon määrää, jolla ihmisen olemassaolo fyysisesti vähimmillään turvataan mm. asunnon, riittävän ravitsemuksen, terveyden ja vaatetuksen suhteen. Absoluuttista köyhyyttä ei kuitenkaan voida mitata ehdottomilla rajoilla, koska fyysisen toimeentulon vaateet vaihtelevat ajan ja paikan perusteella, mikä osoittaa suhteellisuuden väistämättä liittyvän myös absoluuttiseen köyhyyden määrittelyyn. Suhteellisessa köyhyyden määrittelyssä huomioidaan fyysisten tarpeiden täyttämisen lisäksi sosiaalista toimintakykyä, mahdollisuutta elää, osallistua ja kuluttaa ympäröivän yhteiskunnan mukaisella tavalla. (Kangas & Ritakallio 2008, 3, 4.)

EU:n köyhyys- tai syrjäytymisriskin asettamasta kolmesta ulottuvuudesta yksi on suhteellinen köyhyys, joka määritellään suhteuttamalla yksilön tulot maan väestön keskituloihin eli mediaanituloihin. Köyhyysrajana pidetään 60 % mediaanitulosta. EU:n asettamat kaksi muuta osoitinta ovat vakava aineellinen puute ja vajaatyöllisyys. Puute yhdelläkin kolmen osoittimen alueella katsotaan aiheuttavan köyhyys- tai syrjäytymisriskin. (Törmälehto 2012.)

Hännisen (2008) mukaan pohjoismaisen eetoksen periaatteisiin pohjautuva köyhyyden määrittely huomioi ihmisten väliset suhteet sekä tarkastelun ajankohdan ja paikan. Köyhyyden ja huono-osaisuuden ratkaiseva määrittäjä ovat ihmisten väliset suhteet ja riippuvaisuudet. Koska ihmiset eivät elä yksin kulttuurista ja elinpiiristä irrallisina, vaikuttaa köyhyyden kokemukseen kanssaihminen tilanteet. (Hänninen, Karjalainen, Lehtelä & Silvasti 2008, 219.) Roivainen, Heinonen ja Ylinen (2011) tuovat esiin subjektiivisen köyhyyden käsitteen, joka mittaa köyhyyttä väestön omista kokemuksista käsin. Kokemuksellinen tieto tuo esille huono-osaisten äänen ja kertoo köyhyyttä tai toimeentulovajetta kokevien määrän, vaikka ei sinällään riitä mittariksi osoittamaan köyhyyden esiin-

tyvyyttä. Huono-osaisten äänen ja mielipiteiden kuulemisella on myös merkitystä yhteiskuntapolitiikan legitimitetin näkökulmasta. (Roivainen ym. 2011, 9.)

2.2 Huono-osaisuus

Särkelä (2009, 22) kuvaa huono-osaisuutta yhteiskunnalliseksi ilmiöksi, joka suhteutuu yhteiskunnan tilaan ja rakenteeseen. Huono-osaisuus esiintyy elinolojen, elämäntapojen ja elämän laadullisena puutteena, mutta on vaikeasti paikannettavissa. Huono-osaisuutta esiintyy niin yksilöiden kuin ryhmienkin keskuudessa, kuten esimerkiksi työttömien, pitkäaikaissairaiden, päihteiden käyttäjien seksuaalivähemmistöjen, maahanmuuttajien, rikollisten, asunnottomien ja toimeentulotuen saajien. Rajanvetoa huono-osaisuudesta on kuitenkin mahdotonta tehdä, eikä riskiryhmään kuuluminen tee sinänsä huono-osaiseksi. Rauhala (1988) on jaotellut huono-osaisuuden taloudelliseen ja sosiaaliseen huono-osaisuuteen, syrjäytymiseen vallankäytöstä ja osallistumisesta, työ- ja asunto-markkinoilta ja koulutuksesta sekä terveydellisten tekijöiden aiheuttamaan huono-osaisuuteen. Useampien huono-osaisuutta aiheuttavien tekijöiden kohdistuminen yksilöön saattaa lisätä toistensa vaikutusta aiheuttaen yksilölle toiminnan kapeutumista, kuten eristäytymistä sosiaalisesta toiminnasta ja yhteiskunnallisesta osallistumisesta. Toisaalta pelkkä resurssien olemassaolo ei itsessään ole tae hyvinvoinnista, niitä on kyettävä myös käyttämään hyvinvoinnin edistämiseksi. (Särkelä 2009, 24—25.)

Ojalan (2014) mukaan huono-osaisuudella tarkoitetaan useita eri asioita ja huono-osaisuuden käsitteeseen liittyy sen merkityksen muuttuminen ja ymmärtäminen eri tavalla eri aikakausina. Esimerkkinä hän kuvaa muutosta 1940-luvulta tähän päivään. Kun ajanjakson alussa huono-osaisuutta kuvattiin yksipuolisesti tuloköyhyydeksi, nykyään huono-osaisuus käsitetään laajempaan ja monitahoisempaan yhteiskunnallisena ongelmana. Huono-osaisuus voidaan liittää mm. hyvinvointiongelmiin ja terveyteen liittyviin puutteisiin, kuten kouluttamattomuus, mielenterveys- ja toimeentulo-ongelmat sekä sosioekonomiseen ja alueelliseen eriarvoisuuteen. (Ojala 2014.)

Kainulaisen ja Saaren (2013) mukaan huono-osaisuudesta puhuttaessa rinnakkaiskäsitteinä käytetään köyhyyttä ja syrjäytymistä, joita laajasti ymmärtäen voisi pitää niin saman sisältöisenä, että ne voisivat olla synonyymejä toisilleen. Huono-osaisuuden mitta-

reina toimivat mm. kotitalouden käytettävissä olevat tulot verrattuna väestön mediaanituloihin sekä tulonsiirroissa viimesijaisten etuuksien ja tukien käyttö. Huono-osaisuutta osoittaa myös mm. erilaisten kuntoutus- ja asunnottomuuspalveluiden käyttö. Yhteyksiä huono-osaisuuteen löytyy lisäksi työmarkkina-asemasta, työpaikan toimialasta, alhaisesta tulotasosta, koulutustasosta, iästä, sukupuolesta, terveydentilasta sekä kotitaustasta. Vaikutuksensa huono-osaisuuteen on myös tekijöillä, joihin ihminen itse ei voi vaikuttaa, mutta jotka voivat muuttaa pysyvästi elämän suuntaa. (Kainulainen & Saari 2013, 22—24.)

2.3 Eläkeläisköyhyys

Pidemmän ajan tarkistelussa eläkeläisten taloudellinen asema on selvästi parantunut, mutta Haapolan, Kariston ja Seppäsen (2012) mukaan vanhuusköyhyyden esiintyvyys on noussut uudelleen esille kahden peräkkäisen laman myötä. Tulevaisuudessa kasvava eläkeläisten joukko aiheuttaa pelkoa julkisen talouden kestävydestä sekä sen aiheuttamista paineista ja rasitteista nuorempia sukupolvia kohtaan. Huolta aiheutuu myös ikäihmisten elinolojen suhteen sekä palvelutarpeiden täyttymisestä. Eläketulojen vähäisyydestä aiheutuu yksilöille pysyviä toimeentulohuolia, ja vaikka oikeutus etuuksien suhteen olisi olemassa, niiden hakeminen ei ole ongelmatonta. Keskustelua käydään myös siitä, pitäisikö ikääntyvien varmistaa hoivan saantiaan lisäeläkejärjestelyillä. (Forssèn, Roivainen, Ylinen & Heinonen 2012, 276.)

Airion, Blombergin, Kankaan, Krollin ja Niemelän (2013) mukaan 1990-luvun alussa eläkeläisten tuloköyhyysriski aleni suhteessa työikäisiin, koska laman aikana työikäisten tulot vähenivät, kun taas eläkkeiden taso oli sidottu lamaa edeltävään tasoon. Laman jälkeen yleinen tulokehitys lähti ylöspäin, mutta eläkkeet eivät seuranneet tätä kehitystä. Eläkkeensaajien ja muun väestön suhteellinen köyhyysriski kasvoi samassa mitassa, mutta etenkin kansaneläkettä saavien kohdalla. Esimerkiksi vuonna 2007 kansaneläke oli alle 30 % koko väestön mediaanitulosta. Kansaneläkkeen reaalitaso on kuitenkin noussut 2000-luvulla tehtyjen toimenpiteiden myötä, joista merkittävin on takuueläkkeen voimaantulo vuonna 2011. (Airio ym. 2013, 143, 144.)

Roivaisen ym. (2011) mukaan eläkkeensaajat ovat moninainen joukko. Elämäntilanteiden erilaisuus näkyy eroina toimeentulon riittävydessä. Köyhyyden kasaantumista on kohdistunut ikääntyviin, naisiin ja yksin asuviin. Naisten köyhyysriski eläkeiässä on korkeampi verrattuna eläkeikäisiin miehiin, mutta varsinkin yli 75-vuotiaiden naisten köyhyysriski on suuri. Vanhuusköyhyyden tutkimuksessa yksilötason köyhyysriskin kohteena on ikääntynyt nainen, johon taustalla vaikuttaa mm. lyhyt työhistoria, leskeksi jääminen tai muu yksin eläminen. Yhteisötasolla vanhuusköyhyyden riskitekijä on kansalliseen vähemmistöön kuuluminen. Yhteiskuntatasolla tarkasteltuna vanhuusköyhyyteen vaikuttavat eläkkeiden taso sekä sosiaali- ja asuntopolitiikka ja niiden muutokset. Köyhyys myös lisääntyy eläkkeellä olon myötä, eikä kansaeläke tuo turvaa köyhyyttä vastaan. Vanhuusköyhyys on sidoksissa elämänkulkuun ja tapahtumiin, mutta riskitekijöitä ovat myös päihde- ja mielenterveysongelmat sekä ulkoiset rakenteelliset tekijät, kuten palvelujärjestelmän monimutkaisuus. (Roivainen ym. 2011, 59—61, 68, 82.)

2.4 Ruoka-apu

Ensimmäinen ruokapankki perustettiin vuonna 1967 Yhdysvalloissa ja ensimmäinen eurooppalainen ruokapankki perustettiin Ranskassa vuonna 1984. Eurooppalaisen ruokapankin taustalla oli Euroopan ruokapankkien liitto (European Federation of Food Banks). Järjestön toiminnan perusteina olivat köyhyyden vastaisen toiminta sekä ylimääräruoan haaskauksen vastainen toiminta. Ruokapankista on Suomessa muodostunut yleiskäsite, joka ymmärretään erilaisen aineellisen avun ja sosiaalisen tuen muodoksi. Mediassa ruokapankit on liitetty tahoihin, jotka jakavat ilmaista ruokaa. Ensimmäisenä Suomessa ruokapankkitoiminnan perustivat Tampereen seurakunnat vuonna 1995. Kirkon ruokapankit toimivat yhteistyössä diakoniatyön kanssa, johon liittyy asiakkaan avuntarpeen kartoittaminen. (Hänninen ym. 2008, 6—10.)

Leipäjonot on liitetty anonyymiin ruokajakeluun, joka ei edellytä avuntarpeen kartoitusta. Jo ennen EU:n ruoka-apua 1990-luvun alussa Suomessa ruokaa on jaettu esimerkiksi Pelastusarmeijan ja muiden uskonnollisten yhteisöjen taholta useilla paikkakunnilla. Helsingissä elintarvikkeiden jakelu alkoi jo ennen 90-lukua Myllypuron Yllätystentorilla, jossa on jaettu pelkästään kaupoilta saatavia elintarvikelahjoituksia. Lisäksi ruoka- ja ateria-apua ovat tarjonneet pienet uskonnolliset yhteisöt, järjestöt, yhdistykset sekä

Hurstien laupeudentyö ry. Ruokapankkien tarpeen kuviteltiin loppuvan 2000 vuoteen mennessä, mutta toimintaa jatkuu edelleen. (Hänninen 2008, 7—10.)

Suomessa Euroopan unionin ruoka-apua jaettiin vuosina 1996—2013. Ruoka-apuohjelma oli Euroopan unionin rahoittama ohjelma ja osa yhteistä maatalouspolitiikkaa, jonka tarkoituksena oli alun perin purkaa Euroopan maatalouden ylijäämävarastoja. Ylijäämävarastot olivat vähäisiä, joten elintarvikkeita ostettiin myös markkinoilta. Maa-seutuviraston yhteenvetojen mukaan esimerkiksi vuonna 2013 tukiohjelmaan osallistui 19 Euroopan maata ja jaossa oli yhteisön maille kaikkiaan 500 miljoonaa euroa, josta Suomen osuus oli n. 3,7 miljoonaa euroa. (Maaseutuvirasto. Tuet ja palvelut 2015.)

Vuonna 2013 Tampereella EU:n lahjoittamaa ruokaa jakoivat mm. Tampereen evankelisluterilaisten seurakuntien RuokaNysse ja ADRA Finland säätiön adventtiseurakunnat, jonka ruoanjakelutoiminta oli alkanut vuonna 1997. Lisäksi vuonna 2013 ruokakasseja jakoi Kaksi Denaria, jonka jakama ruoka oli kauppojen lahjoittamaa ruokaa. Kahden Denarin toiminta siirtyi 2013 kesällä Jeesus Cafelle. Myös RuokaNyssen jakamasta ruoasta osa oli kauppojen lahjoittamaa ja osa seurakuntayhtymän rahoittamaa ruokaa. (Koivula ym. 2013, 7—8.)

EU:n elintarviketukiohjelman yhteisön vähävaraisimmille päätyttyä vuonna 2013, on korvaamaan perustettu vähävaraisille suunnattu eurooppalaisen avun rahasto (FEAD), josta tarjotaan elintarvikeapua tai perushyödykkeitä. EU:n komissio on hyväksynyt kansallisen toimenpideohjelman vuosille 2014–2020. Ohjelman toteuttamisesta vastaa Maaseutuvirasto, joka on ollut toimeenpanemassa myös aiempaa EU:n ruoka-apujärjestelmää. Elintarvikkeiden jakamisesta vähävaraisille vastaavat kumppaniorganisaatiot mm. kansalaisjärjestöt ja muut kohderyhmän kanssa työskentelevät organisaatiot. Kumppaniorganisaatioiden työ elintarvikkeiden jakelussa on pääosin vapaaehtoistyötä. Ensimmäisessä vaiheessa alkuvuodesta 2015 käynnistyy kumppaniorganisaatioiden haku. Elintarvikkeiden jakelun on tarkoitus alkaa alkusyksystä 2015. Ruokaa tullaan jakamaan ruokapaketteina ja -kasseina, joiden sisältöön vaikuttaa avunsaajien tarve ja perhekoko. Ruoka-apua saavien menettelytapaan ei ole tulossa muutoksia, mutta ohjelmaan sisältyy lisäksi sosiaalista osallisuutta tukevia toimenpiteitä sekä tiedottamista julkisen ja kolmannen sektorin palveluista ja niiden käytöstä. (Työ- ja elinkeinoministeriö 2014.)

Työ- ja elinkeinoministeriön vähävaraisten avun toimenpideohjelmassa vuosille 2014—2020 tuodaan esille kansallisen ruoka-apututkimuksen arvio, jonka mukaan 20 000—25 000 ihmistä on leipäjonon asiakkaana viikoittain. Tutkimuksen mukaan ruoka-apu on jäänyt pysyväksi ilmiöksi ja tuonut näkyväksi huono-osaisuuden yleistymisen. Vähävaraisimmille suunnatun eurooppalaisen avun rahaston avulla on tarkoitus lieventää niiden vähävaraisten ihmisten ruoan puutetta, joita julkisen sektorin apu ei kohtaa ja jotka ovat päätyneet ruoka- ja muun epävirallisen avun piiriin. Ruoka-apuohjelma kattaa mahdollisimman laajasti koko Suomen ja jakamisessa pyritään noudattamaan tasa-arvon ja syrjäytymisen ehkäisemisen periaatetta. (Maaseutuvirasto. Tuet ja palvelut 2015.)

2.5 Aikaisempia tutkimuksia ruoka-avusta ja vanhuusköyhyydestä

Ruoka-avun tarpeeseen johtaneita syitä ja taustoja yli 65-vuotiaiden osalta on tutkinut Anna-Mari Siiki Myllypuron ruokajonossa 2001–2003 sosiaalityöntekijän ominaisuudessa. Tutkimuksessa on selvitetty millaista leipäjonon köyhyys on ja miten leipäjono auttaa selviytymään köyhyydessä. Tutkimus toteutettiin kenttähaastatteluna ruoanjake-lun ohessa, jolloin ruoanhakijoilla oli halutessaan mahdollisuus tulla keskustelemaan sosiaalityöntekijän kanssa. Aineisto perustuu muistiinpanoihin, jotka muodostuvat 297 keskustelusta ruokajonon asiakkaiden kanssa sekä lisäksi kolmen ruoanhakijan teema-haastattelusta. Keskusteluun osallistuneista yli 65-vuotiaita oli 25 %, joista paluumuut-tajien osuus oli 53 % (maahanmuuttajien erityistuki tullut ko. tutkimuksen jälkeen, vuonna 2004, minkä puuttuminen tutkimusvaiheessa kasvatti ryhmän osuutta). (Hänni-nen ym. 2008, 128, 131, 132.)

Siikin (2006) tutkimuksen mukaan yli 65-vuotiaiden toimeentulon ongelmiin liittyivät pienten eläkkeiden lisäksi terveydenhoidon kustannukset. Vaikka esimerkiksi sairaala-hoidossa on maksukatto, saattavat kustannukset nousta niin korkeiksi, että eläkeläinen ei selviä niistä ilman toimeentulotukea. Huono rahatilanne voi johtaa myös siihen, että jätetään lääkkeitä ostamatta, eikä mennä hoitoon. Tutkimuksessa tuli ilmi myös, että saatavan ruokakassin turvin on mahdollista laittaa rahaa muuhun välttämättömään. (Hänninen ym. 2008, 145–149)

Tedren (2008, 188) mukaan alhainen tulotaso on vain yksi ruokajonoon tuova tekijä ja taustalla voi olla myös muita tekijöitä, joista hän mainitsee mm. sosiaaliset ongelmat, takausvelat, taloudenpidon ongelmat ja taloudellisen hyväksikäytön.

Ruokajonoasiakkaiden huono-osaisuutta on käsitelty Kainulaisen ja Saaren (2013) artikkelissa ”Koettu huono-osaisuus Suomessa” Niemelän & Saaren (2013) teoksessa ”Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa”. Tavoitteena tutkimuksessa oli selvittää eroa koettu huono-osaisuuden jakauma asunnottomien ja ruokajonon osalta väestöaineistosta. Lisäksi tarkastelun kohteena oli huono-osaisuuden käsite, jossa erityisesti pohdittiin objektiivisen ja koetun huono-osaisuuden suhdetta. Yksityiskohtaisemmassa tarkastelussa olivat erityistä huono-osaisuutta kokevat ja sitä vähäisenä pitävät. Huono-osaisuutta tarkisteltiin kolmen aineistosta pohjalta, väestöaineistosta, asunnottomuusohjelman kautta asutetuista asunnottomista ja ruokajonon asiakkaista. Väestöaineiston otos kerättiin postitse WEBE-kyselyllä 20—64-vuotiaista suomenkielisistä mannersuomalaisista, kyselyyn sai vastata myös internetissä. Asunnottomien osalta aineisto kerättiin haastattelemalla kolmen asuntolan asukkaita keväällä 2011. Ruokajonoasiakkaiden aineisto Kuopiossa, Helsingissä, Vantaalla ja Espoossa kerättiin yhdenmukaisella lomakkeella keväällä ja kesällä 2012. (Niemelä & Saari 2013, 22, 30.)

Tutkimuksessa tuli esille ihmisten systemaattinen taipumus sosiaalisen asemansa yliarviointiin ja toisaalta suhteellisen huono-osaisuuden aliarviointiin. Statuseroihin perustuvan taipumukseen nähdään vaikuttavan sidoksellisuus yhteiskunnan institutionaalisiin rakenteisiin. Se on myös osoitus hyvinvointivaltion mahdollisuuksista vaikuttaa ihmisten kokemaan huono-osaisuuteen ja vahvistaa sosiaalista yhteenkuuluvuutta. Tulosten perusteella objektiivisesti mitattu ja koettu huono-osaisuus ovat samansuuntaisia, kun koettua huono-osaisuutta on kysytty suoraan ja sitä objektiivisesti osoittaa asuminen asuntolassa tai ruokajonon asiakkuus. Asunnottomien ja ruokajonon asiakkaiden osalta huono-osaisuus on laajamittaisempaa väestöaineistoon verrattuna. Ryhmät muodostuvat kuitenkin yksilöistä ja erilaisista painotuksista huono-osaisuuden taustalla. Tutkimuksessa havaitun perusteella Kainulaisen & Saaren (2013) mukaan huono-osaisuudenpolitiikan tulisi huomioida tulo- ja elintasotietojen lisäksi ihmisten omia kokemuksia ja niihin perustuvia ratkaisuja. Pohdittavaksi asetettiin hyvinvointia ylläpitävät ja lisäävät tekijät objektiivisesti heikoissa olosuhteissa. (Kainulainen & Saari 2013, 39, 40.)

Roivaisen, Heinosen ja Ylisen (2011) tutkimuksessa ”Köyhä byrokratian rattaissa” vanhuusköyhyys oli yhtenä tutkimuskohteena. Tutkimus on osa Kunnallisen kehittämissäätiön, Tampereen kaupungin ja Tampereen yliopiston yhteistyöhanketta ”Köyhyys kuntatyön haasteena”. Tutkimuksen tarkoitus oli mm. tuottaa kokemuksellista tietoa köyhyydestä ilmiönä ja kunnallisen palvelujärjestelmän vastaavuudesta ilmiöön tutkimushetkellä. Kyseessä on laadullinen tutkimus, jossa selvitettiin, miten köyhyys ilmenee kohderyhmissä ja miten sen haasteisiin voidaan vastata palvelurakenteessa. Köyhyyttä tutkittiin subjektiivisena kokemuksena. Tutkimukseen haastateltiin ensimmäisessä vaiheessa asiakkaita ja heidän kokemuksiaan ja toisessa vaiheessa sosiaalialan ammattilaisia. Vanhuusköyhyyden kohderyhmän tutkimukseen haastateltiin kaksikymmentä tamperelaista ikäihmistä iältään 67—90 -vuotiaita. Henkilöt valikoituivat tutkimukseen sosiaalialan ammattilaisten, lehti-ilmoitusten tai vanhuskerhon ilmoitustaulun ilmoitusten kautta. Haastattelupaikkana toimi haastateltavan koti tai kaupungin virastotalo. (Roivainen ym. 2011, 7—8, 12—14.)

Haastateltaville kerrottiin ilmoittelun yhteydessä tutkimuksessa kiinnostavat aiheet: kiinnostus kuulla vanhusten kokemuksia elämästä ja arjesta vähävaraisuuden puristuksessa, taloudellisen niukkuuden vaikutuksista elämänkulussa ja sen vaikutuksista nykypäivään sekä arjen selviytymiskeinoista. Vanhuusköyhyyttä tarkasteltiin vanhushaastatteluiden osalta kahdesta eri näkökulmasta, elämänkulku ja elämänhallinta. Kertomusten perusteella useimmilla oli köyhyyden ja niukkuuden kokemuksia jo lapsuudesta vaikka ruoan saannista ei ollut puutetta, koska sitä oli maaseutuelämän ja maanviljelyn myötä omasta takaa. Kotona oli ollut myös paljon työtä, joka vaikutti mahdollisuuteen opiskella. Aikuisuudessa niukkuus ja rahahuolet jatkuvat, mihin vaikutti esimerkiksi avioero, leskeys ja sitä kautta yksinhuoltajuus ja lasten kotihoito sekä lyhyet ja pienipalkkaiset työsuhteet. Näiden tekijöiden taloudelliset vaikutukset ulottuivat haastatteluhetkenkin toimeentuloon. (Roivainen ym. 2011, 13—14.)

Elämänhallinnan osalta vanhusten nähtiin suhtautuvan köyhyyteen eri tavalla, sinnitteli joihin, jotka pärjäävät köyhyyden kanssa (8 haastateltua) ja heihin, joissa köyhyys herättää katkeruutta. He näkevät köyhyyden olevan asioista luopumista, johon taloudellinen tilanne on pakottanut, koska asuminen, ruoka ja lääkkeet syövät kaikki tulot. Tilanteen johdosta ilmenee katkeruutta ja kriittisyyttä yhteiskuntaa kohtaan sekä kielteisyyttä

sosiaalityöntekijöitä ja seurakuntaa kohtaan. Ikävimpiä piirteitä köyhyyteen liittyen ovat itsensä laiminlyönti, joka voi johtaa riskikäyttäytymiseen esimerkiksi, kun lääkärin määräämät lääkkeet jäävät ostamatta. Tutkimuksen mukaan juuri tällaisia ”itsensä laiminlyöjiä” tyyppejä pidetään sosiaalityön ja palvelujärjestelmän näkökulmasta haasteelliseen ryhmään kuuluvina. Taustalla on huono talous, jossa säästöjä ei ole yllättäviä menoja varten ja kuormittavuutta voi lisätä mm. velkakierre pikavippeineen. (Roivainen ym. 2011, 69—72.)

Vanhuuseläkeläisten toimeentuloa on tarkasteltu pienintä eläkettä eli kansaneläkettä saavien talouksien osalta Airion (2013) toimittamassa ”Toimeentuloturvan verkkoa kokemassa” teoksessa. Tutkimuksen kohteena oli kansaneläkkeensaajien taloudellinen toimeentulo sekä saajan subjektiivinen kokemus saadusta toimeentulosta. Lisäksi tutkittiin kansaneläkeläisen sosiaaliturvan käyttöä sekä ratkaisuvaihtoehtoja taloudellisissa ongelmatilanteissa. Tutkimuksen aineisto oli kerätty täyttää kansaneläkettä saaville kohdennetussa kyselyssä vuodenvaihteessa 2010—2011, jolloin takuueläkejärjestelmä ei ollut vielä voimassa. Otokset muodostuivat kolmesta ryhmästä: 96:stä ahvenanmaalaisesta, 990:stä ruotsia äidinkielenään puhuvasta mannersuomalaisesta sekä 2 000:sta satunnaisesti valitusta suomea äidinkielenään puhuvasta. Käytetty ikäkriteeri kaikille otoksen ryhmille oli 65—85 vuotta. (Airio ym. 2013, 148—151.)

Kyselyssä mm. 65—69-vuotiaat vastaajat kokivat toimentulonsa heikommaksi verrattuna vanhempiin vastaajiin. Toimeentulovaikeuksia oli myös yksin asujilla, terveytensä heikoksi kokevilla, vuokralla asuvilla alhaisesti koulutetuilla. Tutkimuksen mukaan ruotsinkieliset kansaneläkeläiset olivat suomenkielisiä tyytyväisempiä toimeentuloonsa. Ratkaisuin toimeentulon kohentamiseksi käytettiin tutkimuksen mukaan yleisimmin säästöjä, mutta myös rahan lainaaminen, toimeentulotuen anominen ja omaisuuden myyminen kuuluivat selviytymiskeinojen valikoimaan. Asumistukea kansaneläkkeen lisäksi sai noin neljännes vastanneista, mikä oli samansuuruinen kuin muilla eläkkeensaajilla. Toimeentulotukea sai vain 5 % vastaajista. Sosiaalietujen suhteen tutkimuksessa epäiltiin raportoinnin alhaisuutta verrattuna tilastoihin perustuviin oletuksiin. Tähän epäillään syyksi muistamattomuutta tai tietämättömyyttä saaduista eduista ja korvauksista. Tutkimuksen mukaan sosiaalietuja saavilla oli enemmän ongelmia toimeentulonsa kanssa. (Airio ym. 2013, 161—164.)

Tutkimustulosten perusteella täyden kansaneläkkeen saajat ovat yhtäläinen köyhyyden riskiryhmä pitkäaikaistyöttömien kanssa. Kansaneläkkeensaajia rasittavia tekijöitä ovat myös taloudelliset riskit ja hyvinvoinnin puutteet. Suhteutettaessa kansaneläkkeen saajan tulot Tilastokeskuksen (2012) antamaan pienituloisuusrajaan, joka on yksin asuvalla 1228 euroa/kk, tutkimus osoittaa kansaneläkkeensaajien kuuluvan pienituloisuuden riskiryhmään. Takuueläkkeen myötä (1.3.2011) kansaneläkkeisiin tuli tasokorotus, joka nosti kansaneläkettä 100—170 eurolla, mutta eläketulo jää silti alle pienituloisuusrajan. Tutkimuksen yhteenvedossa tuodaan myös esille, miten koetut toimeentulovaikkeudet ovat pienempiä, mitä tulojen perusteella voisi olettaa. Taustalla oletetaan olevan vastaajien kuuluminen ikäryhmään, joka vertaa tämän päivän kokemuksia sodan aikaisiin kauhuihin, hätään ja puutteeseen, joihin verrattuna nykyelämä tuntuu turvallisemmalta. Omaa taloudellista selviytymistä merkittävämmäksi tekijäksi voikin nousta lasten pärjääminen, ja koettu hyvä terveys. (Airio ym. 2013, 151, 165.)

Tampereen ruoka-apututkimuksen raportin mukaan ruokajonossa olevia yhdistää tulo- köyhyys, ja ruoka-apu on heille tärkeä tekijä pärjäämisen kannalta. Ruokajono tekee myös köyhyyden näkyväksi (Koivula, Ohisalo & Saari 2013, 5, 40). Tarkastelemani kohderyhmä Tampereen ruoka-apututkimuksen aineiston yli 65-vuotiaat asiakkaat ovat ikänsä puolesta eläkkeensaajia. Eläkkeen suuruus on riippuvainen kertyneistä työvuosista ja ansioista. Vähimmillään se on kansaneläke, jota takuueläke täydentää, mutta joka siitä huolimatta jää kokonaisuudessaan alle edellä mainitun Tilastokeskuksen (2012) asettaman pienituloisuusrajan. Omassa tutkimuksessani kartoitan mm. yli 65-vuotiaiden henkilökohtaisia näkemyksiä syistä ruokajonon asiakkaaksi pääytymiseen sekä ruoka-avulle annettavia merkityksiä. Tutkimus mahdollistaa myös äänen antamisen ruoka-avun asiakkaille sekä elämänmittaisen perspektiivin asioiden ja tapahtumien tarkisteluun.

3 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUKSEN KÄYTÄNNÖN TOTEUTUS

3.1 Tutkimuksen tarkoitus, tavoite ja tutkimustehtävä

Opinnäytetyöni tarkoituksena oli selvittää syitä, jotka tuovat yli 65-vuotiaan tamperelaisen eläkeläisen ruokajonon asiakkaaksi sekä lisäksi kartoittaa kokemuksia ruoka-avun käytöstä, ruoka-avun merkityksestä, taloudellisesta pärjäämisestä sekä tulevaisuuden näkymistä. Tutkimuksessa käytettiin kahta tutkimustapaa, kvantitatiivista ja kvalitatiivista. Kvalitatiivisen tutkimuksen käyttö kvantitatiivisen tutkimuksen lisänä mahdollisti ilmiön syvällisemmän ja laajemman ymmärtämisen. Kvalitatiivisen tutkimuksen tavoitteena oli antaa asiakkaalle ääni ja mahdollisuus kertoa kokemuksiaan siitä, miten he ovat päätyneet leipäjonoon ja millaisena he näkevät tulevaisuutensa sekä tuoda näitä kokemuksia yleiseen tietoisuuteen.

Tutkimusta ohjaavat tutkimuskysymykset olivat:

Mitkä tekijät ovat vaikuttaneet yli 65-vuotiaan eläkeläisen päättymiseen ruoka-avun asiakkaaksi?

Millaista tukea henkilö on hakenut ja saanut?

Mikä merkitys ruoka-avulla on henkilölle?

Mitä hän ajattelee tulevaisuudestaan?

3.2 Kvantitatiivisen tutkimuksen toteutus

Opinnäytetyöni kvantitatiivisen tutkimuksen taustalla on Itä-Suomen yliopiston johtama valtakunnallinen ruoka-apatutkimushanke. Tutkimushanke käynnistyi pilottitutkimuksena Kuopiosta vuonna 2011 ja jatkui vuosina 2012—2013 muissa suurissa kaupungeissa, kuten Helsingissä, Espoossa, Vantaalla, Turussa, Porissa, Mikkelissä, Jyväskylässä, Tampereella, Lahdessa ja Porvoossa. (Koivula ym. 2013, 5; Ohisalo & Saari 2014, 17.) Tampereella kyselytutkimus toteutettiin 2013 helmi-maaliskuussa yhteistyössä Tampe-

reen kaupungin ja Tampereen ammattikorkeakoulun kanssa. Tutkimuksessa selvitettiin ruoka-avun asiakkaiden taustoja, koettua hyvinvointia, tulonsiirtoja, sosiaali- ja terveyspalveluiden käyttöä sekä kokemuksia ruoka-avusta. Tampereen tutkimusta toteuttamassa oli Tampereen ammattikorkeakoulu, jonka sosionomi (AMK) opiskelijoiden tutkimustyön perusopintoihin tutkimuksen toteutus sisällytettiin. Toteutukseen osallistui sosiaalialan yliopettaja Ulla-Maija Koivulan johdolla kahdeksan opiskelijaa, joiden joukkoon lukeuduin. Opiskelijoiden roolina oli mm. kyselytietojen kerääminen, havaintojen ja keskustelujen kirjaaminen sekä lomakevastausten kirjaus tilasto-ohjelmaan. Vastaajia määrällisessä tutkimuksessa oli kaikkiaan 352, joista yli 65-vuotiaita oli 40. (Koivula ym. 2013, 4—6.)

Tampereen kvantitatiivisen tutkimusaineiston käytöstä opinnäytetyössä, yli 65-vuotiaiden ikäluokan osalta, sovittiin kirjallisesti tutkija Maria Ohisalo kanssa (Itä-Suomen yliopisto Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta). Kirjallisessa sopimuksessa määriteltiin aineistosta ikäluokan rajauksen lisäksi kysymykset, jotka olisivat olennaisia tutkimustehtävän kannalta. Valitut kysymykset koskivat koettua hyvinvointia ja käsitystä elämäntilanteesta, eläkkeitä ja tukia sekä kokemuksia ruoanjakelusta. Lisäksi valittuina olivat kysymykset, joilla selvitettiin vastaajan taustatietoja, kuten esimerkiksi tietoja kansalaisuudesta, asumismuodosta ja ruoka-avun käytöstä. Aineiston analysoinnissa käytettiin Tixel -tilasto-ohjelmaa.

3.2.1 Kyselyaineiston kerääminen

Kvantitatiivisen tutkimuksen aineisto kerättiin Itä-Suomen yliopiston kehittämällä strukturoidulla kyselylomakkeella (Liite 1), josta oli kolme eri kieliversiota, suomi, englanti ja venäjä. Kyselylomakkeessa ei kysytty henkilötietoja. Kyselytutkimuksen toteutuspaikkoina Tampereella olivat kolmen yhteistyökumppanin ruoanjakelupisteet, RuokaNysse, Tampereen adventtiseurakunta ja Kaksi Denaria ry. RuokaNyssen valinta kyselytutkimuksen toteutuspaikaksi perustui sen tunnettuuteen ilmaisruoan jakajana. RuokaNyssen asiakkaaksi tullaan seurakunnan diakoniatyön kautta, jossa tilannekartoituksen jälkeen saa lipukkeen, jota vastaa voi noutaa ruokakassin. Seurakuntaan kuulumista ei avun hakijalta edellytetä. Kaksi muuta ruoanjakelupaikkaa Tampereen adventtiseura-

kunta sekä Kaksi Denaria ry valittiin sillä perusteella, että haluttiin mukaan tahoja, joista ruokaa voi hakea vapaasti. (Koivula ym. 2013, 5 – 8.)

Kyselyajankohdat sovittiin yhteistyössä ruoanjakelupisteiden kanssa. Lisäksi tutkimuksen toteuttamisesta, aikataulusta ja tavoitteesta toimitettiin ennakkoinformaatiota, jonka jakelupaikat laittoivat esille jakelupaikan seinälle tai esimerkiksi verkkosivuille noin kaksi viikkoa ennen kyselyn aloittamista. Kyselyjä suoritettiin RuokaNyssen pysähtymispaikoilla, joissa keskimääräinen vastausprosentti oli noin 40 %. Adventti seurakunnalla oli vain yksi jako päivä kuukaudessa, joten ruoanhakijoitakin oli runsaasti ja vastausprosentti 53,1 %. Kaksi Denaria ry:ssä vastausprosentti oli hieman alle 50 %. Vastausprosentit laskettiin suhteessa kunkin paikan ruoanhakijoiden määrään. Kyselytiedon kerääminen suoritettiin kahdeksan sosionomi (AMK) opiskelijan toimesta yliopettaja Ulla-Maija Koivulan johdolla. (Koivula ym. 2013, 6, 10.)

3.2.2 Kyselytutkimuksen analyysi

Kyselytutkimuksen analysointia varten poimin Tampereen tutkimusaineistosta yli 65-vuotiaita käsittelevän ikäluokan aineisto-osuuden, johon sisältyi neljäkymmenen vastaajan tiedot. Vastaajien osuus oli 11 % koko Tampereen ruoka-apatutkimuksen aineistosta, jossa lopullinen vastausten määrä oli 352 kappaletta. Analysoin aineistoa kyselylomakkeesta valitsemiini teemojen osalta, jotka liittyivät koettuun hyvinvointiin, kuten henkiseen ja fyysiseen terveyteen, tyytyväisyyteen elämään ja elintasoon sekä kokemukseen yksinäisyydestä ja nälkäisyydestä (kyselylomake yksi kohdata 1.2—1.4 sekä 1.5—1.6). Kohdan kaksi kysymyksistä, joissa kartoitettiin käsitystä elämäntilanteesta, valitsin kohdat 2.1, 2.5, 2.9 ja 2.11. Eläkkeitä ja tukia sekä kokemuksia ruoanjakelusta tarkistelin kysymysten kolme ja viisi puitteissa (kysymyskohdat 3.1, 3.3, 3.4, 3.10 ja 3.13 sekä 5.1, 5.2, 5.4 ja 5.7). Lisäksi tarkistelin vastaajien taustamuuttujia ja ruokaavun käyttöä kyselylomakkeen 6 ja 7 kysymysten osalta, joista valitsin kaikki kohdat (Liite 1). Muodostin Tixel-tilasto-ohjelman avulla valittujen kysymysten osalta perusjaumat esimerkiksi tyytyväisyydestä elintasoon ja terveyteen, huono-osaisuuden kokemuksesta, tulojen riittävyydestä, ruoanjakelun välttämättömyydestä, sukupuolesta ja koulutuksesta sekä ristiintaulukoinnin sukupuolien kansalaisuudesta.

3.3 Kvalitatiivisen tutkimuksen toteutus

3.3.1 Laadullinen tutkimus

Käytin opinnäyteydessäni laadullista tutkimusta antaakseni ruokajonon asiakkaalle mahdollisuuden tulla kuulluksi hänen omista ajatuksistaan ruoka-avusta ja sen merkityksestä ja käsityksistään syistä, jotka ovat tuoneet hänet ruoka-jonoon. Laadullisen tutkimuksen käyttö määrällisen tutkimuksen lisänä tuottaa erityyppistä tietoa monimuotoisista ilmiöistä, joita ihmiset kohtaavat.

Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran mukaan (2007) laadullisen tutkimuksen lähtökohta on todellisen elämän kuvaamisessa ja pyrkimyksessä ilmiön kokonaisvaltaiseen tutkimiseen. Laadullisessa tutkimuksessa ei voi tavoittaa objektiivisuutta, vaan aikaan ja paikkaan sidottuja ehdollisia selityksiä. Laadullista tutkimusta luonnehtivina tekijöinä he listaavat sosiaalisen todellisuuden tutkimisen, tutkittavien näkökulmien huomioimisen, aineistojen pienen koon, analyysin aineistolähtöisyyden, tulosten hypoteesittomuuden ja mahdollisuuden luoviin ratkaisuihin tuloksia esitettäessä sekä haastattelun ja narratiivisuuden aineiston hankintamuotona. Kvalitatiiviseen tutkimukseen liittyy lisäksi tutkimustapausten ainutlaatuisuus ja aiemmin mainittu kontekstisidonnaisuus, mikä rajoittaa aineiston tulosten yleistettävyyttä. (Hirsjärvi ym. 2007, 157, 160, 202.)

3.3.2 Narratiivisuus

Yhtenä laadullista aineiston lähestymistapana on narratiivisuus, jota voidaan pitää ihmiselle tyypillisenä tapana tehdä selkoa todellisuudesta ja jäsentää kokemuksiaan loogisen ajattelun rinnalla. Tarina on käsillä ihmisten arjessa, niitä kerrotaan ja kuunnellaan. Tarinalla on alku, keskikohta ja loppu ja siihen sisältyy juonellisuus. Ihmisen olemassaolon perustana narratiiveista on tullut myös tieteellisen tutkimuksen kohde. (Eskola & Suoranta 2000, 22—24.) Paanasen (2008, 19) mukaan kiinnostus elämänkerralliseen tutkimukseen on kasvanut viimeisinä vuosikymmeninä sekä metodologisesti että teoreettisesti, mikä on vaikuttanut myös narratiivisen tutkimuksen kasvuun. Biografisen

kiinnostuksen vaikuttajana hän tuo esille kolme tekijää, joista ensimmäinen on nykyajan yhteiskunnan vaatimus yksilöiden oman toiminnan reflektoinnista ja suuntaamisesta. Toinen liittyy tutkimukselliseen lähestymistapaan, mikä mahdollistaa ilmiöiden prosessuaalisen luonteen tutkimisen ja kolmantena mahdollisuuden kuulla yksilöitä ja heidän käsityksiään. Chase (2005, 653—656) Paanasen (2008, 19) mukaan mainitseekin tutkimukset, joissa tutkimuskohteina ovat erityisryhmät ja marginaalissa elävät ihmiset, joiden näkemystä pyritään tutkimuksella tuomaan yhteiskunnan tietoisuuteen. Morson (1998) puolestaan tuo esille tarinakielteisen näkökulman, jossa tarinan katsotaan muotonsa takia rajoittavan elämän monimuotoista kuvaamista (Hänninen 1999, 78).

Kertomuksen avulla yksilöllä on mahdollista konstruoida tietonsa ja identiteettinsä ja tuoda esille elämästä ja itsestä luotoja merkityksiä. Kertomukset eivät ole muuttumattomia vaan ne muovaantuvat ja rakentuvat elämäkokemusten, reflektoinnin, vuorovaikutuksellisuuden ja vuorovaikutuksen myötä. (Paananen 2008, 19.) Kaasilan (2008) mukaan narratiivisen tiedon voidaan nähdä tuovan esille erityisiä ja ainutkertaisia piirteitä ihmisen toiminnassa. Hän määrittelee narratiivin kertomuksen kertojalle ja yleisölle sarjaksi merkityksellisiä tapahtumia, johon vaikuttaa myös kertomuksen kohteena oleva yleisö. (Kaasila 2008, 42, 43.) Laitinen ja Uusitalo (2008) tuovat esille tutkijan roolin kerronnassa. He näkevät narratiivisuudessa merkityksellisenä piirteenä ihmisen valinnan kerrottavasta tarinasta, joka ei välttämättä ole vain kertojan, vaan sitä ohjaavat tutkijan mielenkiinnon kohteet kysymysten asetteluineen. (Laitinen & Uusitalo 2008, 115.)

Narratiivinen lähestymistapa tieteellisessä tutkimuksessa ei ole yksiselitteinen, mihin vaikuttaa mm. metodikirjallisuuden ristiriitaisuus (Laitinen & Uusitalo 2008, 110). Tästä esimerkkinä he käyttävät Hännisen (2000, 14—15) näkemystä narratiivisesta tutkimuksesta sellaisena, jossa ymmärryksen välineenä käytetään narratiivin, tarinan tai kertomuksen käsitteitä, joissa aineisto koostuu kirjoitetuista ja puhutuista tarinoista. Kun taas Heikkisen (2001) mukaan narratiivisuus ei ole varsinainen tutkimusmetodi vaan koostuu hajanaisten kertomusten muodostamasta tutkimuksesta. (Laitinen & Uusitalo 2008, 110, 111.) Omassa tutkimuksessa käyttämäni lähestymistapaa käsittelen aluvuossa 5.1.

3.4 Haastatteluaineiston kerääminen

Hankin haastateltavat ja tein haastattelut osittain samoissa paikoissa ja samojen yhteistyötahojen myötävaikutuksella, jotka olivat kevään 2013 ruoka-apututkimuksen aineiston keräyspisteinä. Toinen näistä yhteistyötahoista oli Jeesus Cafen ruoka-apu, joka jatkoi kesällä 2013 lopettaneen Kaksi Denaria ry:n toimintaa uusissa tiloissa Ilomäen tiellä. Toisena yhteistyötahona oli Tampereen evankelis-luterilainen seurakunta ja sen RuokaNysse toiminta. Kevään 2013 ruoka-apututkimuksessa mukana ollut Adventtiseurakunta valikoitui tässä vaiheessa pois, koska heidän osaltaan ruoanjakeluun oli tulossa tauko. Yhteistyökumppanina Tampereen ev. lut. seurakuntien Diakoniakeskukselta toimi diakoni Katariina Mylläri, jonka kanssa kävimme keskusteluja ja sovimme käytännön toimista, kuten mm. RuokaNysse aikataulujen toimituksesta sekä toimintamallista, mikäli syntyy tilatarvetta haastatteluiden toteuttamiseen. Teimme yhteistyöstä myös kirjallisen sopimuksen. Jeesus Cafen taholta yhteistyökumppanina toimi Riku Janhunen, joka vastaa ruoka-avusta. Jeesus Cafen kanssa ei tehty kirjallista sopimusta vaan esimerkiksi haastattelujen suunnittelusta ajankohdasta ja tilojen käytöstä haastatteluihin sovittiin suullisesti.

Tavoittelin haastateltavia RuokaNysse pysäkeiltä ruokakassijakelun yhteydessä keskustelemalla paikalla olevien asiakkaiden kanssa ja jakamalla tiedotteita henkilöille, joiden oletin täyttävän haastateltavalle asetetut kriteerit. Tiedotteessa kerrottiin yhteystietoni, tiedot opiskelustani Tampereen ammattikorkeakoulussa sosiaali-alalla ja opin näytetyöstäni sekä tiedot haastateltavalle asetuista kriteereistä. Lisäksi kysyttiin kiinnostuksesta ryhtyä haastateltavaksi ja mainittiin haastattelujen nimettömyydestä (ks. Liite 2). Jätin tiedotteita myös RuokaNysseen asiakkaille jaettavaksi. Jeesus Cafen tiloissa kävin tavoittelemassa haastateltavia ruoanjakelu päivinä, joita olivat maanantai, keskiviikko ja perjantai.

Osallistuessani kevät-talvella 2013 valtakunnallisen kyselytutkimuksen toteuttamiseen syntyi käsitys, että ihmisillä oli tarve ja halu kertoa, miksi he ovat ruokajonossa. Haastateltavien hankinta omaan tutkimukseeni osoittautui kuitenkin olettamaani haasteellisemmaksi. Ruokajonossa jonottaneet kommentoivat muuan muassa seuraavasti, ”kyllä sen nyt kaikki tietää, miksi täällä ollaan”, ”tää on muutenkin (ilman osallistumista haastatteluun) tarpeeksi nöyryyttävää” tai eivät vaan halunneet osallistua haastateltavaksi.

houkuttelusta huolimatta. Kun haastateltavien hankinta osoittautui haasteelliseksi, muokkasin vielä opinnäytetyön ohjaajani Ulla-Maija Koivulan ehdotuksesta tiedotteen kysymystä, ”Haluaisitko osallistua haastatteluun ja kertoa, mikä on tuonut sinut ruoka-avun asiakkaaksi?”, muotoon ”Haluaisitko osallistua haastatteluun ja kertoa, mikä on Sinun tarinasi?”

Haastateltavien saatavuuteen ymmärrettävästi vaikutti osittain kohderyhmälle asetettu kriteeri, joka edellytti haastateltavilta yli 65-vuoden ikää ruokajonoasiakkuuden lisäksi. Esimerkiksi vuoden 2013 ruoka-apututkimuksessa kyseisen ikäryhmän vastaajia oli 40 (11 % kaikista vastaajista). Myös iän arvioiminen osoittautui vaikeaksi, kun jonossa oli ihmisiä, joiden ulkoiseen olemukseen kovat kokemukset olivat jättäneet jälkensä. Muutamia kertoja kysyessäni jonossa seisovalta henkilöltä, olisiko tämä mahdollisesti vaaditun ikäinen, sainkin todeta ikäarvioni pettäneen, kun vastaukseksi tuli kommentti, ”Näytänkö niin vanhalta?” Koska en halunnut loukata ihmisiä arvioimalla heidän ikäänsä todellista korkeammaksi, jouduin kiinnittämään erityistä huomiota asian esittämiseen. Pyrinkin siihen, että kyselen yleisesti löytyisikö paikalla olevista henkilöä, joka täyttäisi haastateltaville asetetun ikäkriteerin. Näin toimimalla löysin haastateltavan tai sain vinkkejä ikäkriteerin täyttävistä henkilöistä. Ikäkriteeri ja sen alittaminen synnytti myös positiivisia kommentteja tyylin, ”Johonkin on sentään liian nuori”.

Haastateltavia sain sekä RuokaNyssen että Jeesus Cafen kautta, joiden toimintatavat erottuvat siten, että RuokaNyssen asiakkaaksi tullaan seurakunnan diakoniatyön kautta, ja ruokakassin voi noutaa diakonilta saatua lipuketta vastaan. Jeesus Cafesta voi hakea ruokaa vapaasti. Joidenkin asiakkaiden kanssa, jotka olivat lupautuneet haastatteluun, haastattelu peruuntui. Esimerkiksi, kun olin sopinut haastateltavaksi lupautuneen kanssa, että asiakas ottaa itse yhteyttä sovittuna päivänä puhelimitse ja sovimme tapaamispaikan, yhteydenottoa ei kuulunut tai sovittu tapaaminen peruuntui.

Haastattelumuotona oli avoin haastattelu, jota nimitetään myös syvähaastatteluksi tai esimerkiksi keskustelunomaiseksi haastatteluksi. Vaikka avoimessa haastattelussa käytetään avoimia kysymyksiä, määrittää niitä tutkittava ilmiö, eikä tutkija voi kysellä mitä tahansa. Avoimeen haastatteluun liittyvän ilmiökeskeisyyden johdosta haastattelun suuntaa ei määrää tutkimuksen viitekehys, mutta se auttaa tutkijaa tutkittavan ilmiön hahmottamisessa. Tarkoituksena on saada haastattelun avulla vastaus tutkimuskysy-

mykseen, jossa lähtökohtana on haastateltavan ymmärrys ilmiöstä. Haastattelumuodossa pyritään ilmiön syvempään avaamiseen, joten haastateltavien määräkin voi olla pieni, jossain tapauksissa jopa vain yksi haastateltava. Haastattelussa tutkijan tehtävä on pitää haastattelua koossa ja haastateltavaa aiheessa, mutta toisaalta antaa haastateltavalle mahdollisuus vapaaseen ilmaisuun. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 75—77.) Kohdennetun haastattelun vaarana voi nähdäkin sen kapeuttavan vaikutuksen kertojan kerrontaperspektiivin tai kertomuksen kohdentamisen liiaksi tutkijan perspektiiviin (Paananen, 2008, 25).

Hirsijärvi ym. (2007) lukevat haastattelun eduksi sen mahdollisuuden korostaa ihmisen näkemistä tutkimustilanteen subjektina. Kun henkilö saa mahdollisuuden tuoda vapaasti esille näkemyksiään kokemistaan asioista, hänestä tulee merkityksiä luova ja aktiivinen osapuoli tutkimuksessa. Haittapuolina haastatteluissa voi nähdä haastateltavan vastaukset aiheista, joita ei kysytä tai haastateltava vastaa haastattelutilanteessa toisin kuin vastaisi muussa yhteydessä. Vastaaja voi myös pyrkiä antamaan vastauksia, jotka hän koee sosiaalisesti hyväksyttävinä. Haastattelun kiistaton etuus on joustavuus, kuten mahdollisuus tarvittaessa tarkentaviin kysymyksiin tai kysymyksen toistamiseen ja selkeyttämiseen. (Hirsijärvi ym. 2007, 200.) Tuomi & Sarajärvi (2009, 73) mainitsevat joustavuutena myös mahdollisuuden esittää kysymykset tutkijan haluamassa tai tilanteen mukaisessa järjestyksessä.

Toteutin haastattelut yksilöhaastatteluina haastateltavan kotona tai yhteistyökumppanin tiloissa ja ne olivat kestoltaan 20—40 minuuttia. Haastattelujen alussa annoin haastateltavalle saman tiedotteen, jota olin käyttänyt haastateltavia tavoitellessani. Lisäksi kerroin haastattelujen nauhoituksesta ja litteroinnista, nimettömyydestä sekä nauhoitusten hävittämisestä opinnäytetyön valmistuttua. Haastattelun alussa pyysin haastateltavaa kertomaan niistä seikoista, jotka ovat tuoneet hänet ruoka-avun asiakkaaksi. Tarkoitus oli antaa haastateltavalle mahdollisuus kertoa oma tarinansa, joten korostin haastateltavan mahdollisuutta kertoa vapaasti elämästään. Tähdensin vielä, että kerronnan voi aloittaa tästä päivästä tai aikaisemmasta historiasta käsin. Haastattelu eteni vaihtelevasti haastateltavan vastauksista riippuen, ja tarvittaessa esitin väli- ja lisäkysymyksiä. Ohjaavien tutkimuskysymysten avulla sain hallittua ajallista tavoitetta sekä tarinoiden liiallista rönsyilyä.

3.5 Haastatteluiden analyysi

Narratiivisuuteen on mahdollista soveltaa erilaisia lähestymistapoja, joista kirjallisuudessa löytyy monia esimerkkejä. Juonirakenteen mukaisesti järjestellyt kertomukset voidaan jakaa kirjallisuustutkimuksen lähtökohdista romansseihin, komedioihin, tragedioihin ja satiireihin (Laitinen & Uusitalo 2008, 131). Hännisen (1999) mukaan tarinoiden sisältämiä juonityyppejä on mahdollista luokitella eri tavoin ja niitä voidaan löytää aina lisää. Hän toteaa myös, miten tarinatyypit voivat todellisessa elämässä toteutua vähemmän dramaattisina tai esimerkiksi komedia voikin olla vähemmän huvittava. Tyypittelyssä hän pitääkin olennaisempana tarinan tapahtumien rakentumista loogisesti sekä moraalisten jännitteiden mukana oloa. (Hänninen 1999, 95—96.)

Liebllich ym. (1998) kategorisessa lähestymistavassa kertojien kertomukset jaetaan osiin, aineistokatkelmiin ja kerätään tutkimuksen kannalta keskeisten teemojen mukaisiin kategorioihin. Polkighorne (1995) nimeää kategorisen analyysin narratiivien analyysiksi, jossa aineistokatkelmia tarkistelemalla pyrkimyksenä on löytää käsitteellisiä ilmenemismuotoja. (Kaasinen 2008, 46.) Laitinen ja Uusitalo (2008, 133) vertaavat kategorista lähestymistapaa sisällön analyysiin ja pitävät sitä hyödyllisenä tutkimuksessa, jossa tutkija kohdistaa huomionsa jollekin ihmisryhmälle yhteiseen ilmiöön. Liebllich ym. (1998) mukaan narratiivisessa tutkimuksessa sisällön ja muodon erottelu ei ole selkeää, mikä Kaasilan (2008) mukaan pätee myös narratiivin kokonaisuuden ja siitä erotettujen kategorioiden suhteen. Vaikka kategorinen toimintamalli on käyttökelpoinen työkalu ajattelun apuna, pitäisi päämääränä olla lähestymistapojen integrointi. (Kaasila 2008, 47—48.)

Opinnäytetyöni aineistonkäsittelyssä olen soveltanut Kaasisen (2008) esittämiä malleja kategorisesta ja holistisesta lähestymistavoista narratiivisessa analyysissa. Lisäksi olen hyödyntänyt Tuomen ja Sarajärven (2013) perinteistä sisällönanalyysimenetelmää. Liebllich ym. (1998) mallissa Kaasisen (2008) esittämien näkökulmina narratiivisessa analyysissa voidaan pitää jaottelua holistiseen tai kategoriseen näkökulmaan ja sisältöön tai muotoon. Holistisessa näkökulmassa aineisto (litteroitu tai kirjoitettu) juonellistetaan, pyrkimällä tunnistamaan ja tuomaan esille ne osat, jotka ovat tutkittavan ilmiön kannalta merkityksellisiä elämäkerran kokonaisuudessa. Lähestyttäessä kertomusta sisällön näkökulmasta, ovat tarkastelun kohteena esimerkiksi tarinan tapahtumat ja niihin

liittyvät henkilöt tai kertojan motiivi, kun taas kertomuksen muodon tarkastelussa kiinnitetään huomio esimerkiksi juonen rakenteeseen ja kertomuksen sanastoon. (Kaasinen 2008, 46—47.) Laitisen ja Uusitalon (2008, 131) mukaan analyysitavan valinnassa tärkeintä on tiedostaa, onko kiinnostuksen kohteena tarinan sisältö, mitä ihmiset kertovat vai muoto, miten ihmiset tarinaa kertovat.

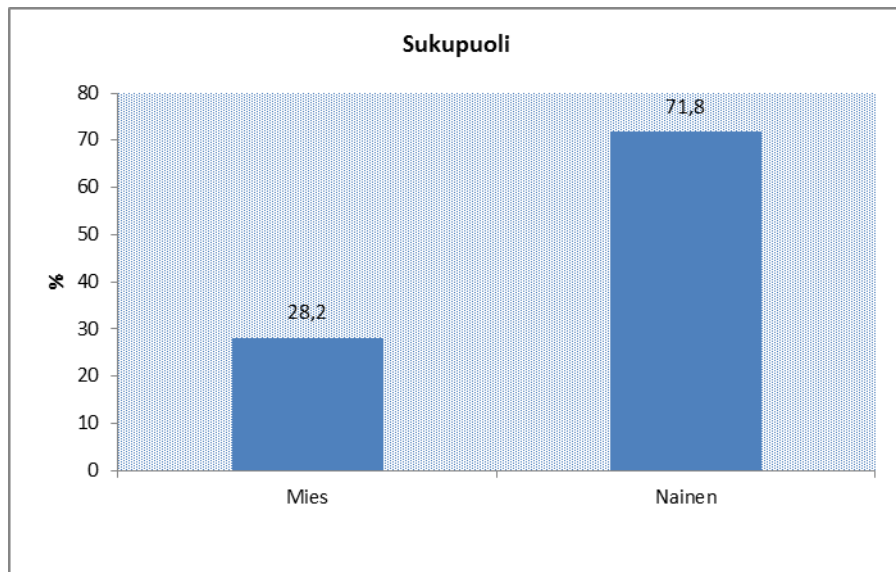
Narratiivisen tarkastelutavan valinnan taustalla oli saada tutkimuskysymykseen vastauksia, joista tulisi ilmi pidemmältä aikajaksolta niitä seikkoja, joiden haastateltavat katsovat vaikuttaneen siihen, että heistä on tullut ruoka-avun asiakkaita. Tarinoiden avulla oli mahdollisuus saada laajempi kuva haastateltavan elämänvaiheista ja nähdä syy- ja seuraussuhteita tapahtumien kulussa. Subjektiivisen näkemyksen esille tuonnin lisäksi narratiivisuus mahdollisti tavoitteen saada ihmisen oma ääni kuuluviin.

4 KYSELYTUTKIMUKSEN TULOKSET

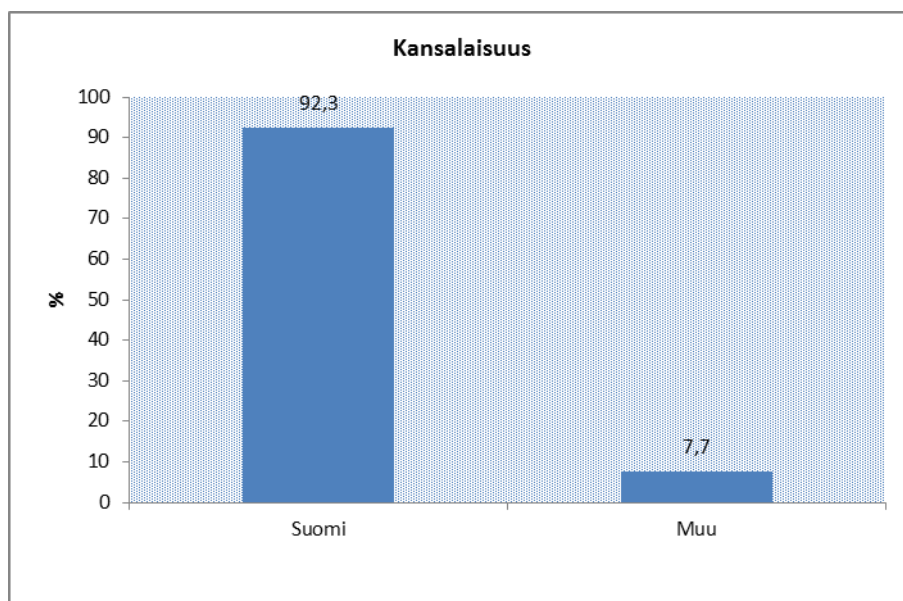
Valtakunnallisessa ruoka-avun kyselytutkimuksessa vastaajat jaettiin kuuteen ikäryhmään. Opinnäytetyössäni tarkastelin vanhinta ikäluokkaa, eli yli 65-vuotiaita, koskevaa materiaalia Tampereen kyselytutkimuksesta siltä osin, kun se oli olennaista tutkimustehtävänä kannalta. Yli 65-vuotiaita kyselytutkimukseen vastanneita tamperelaisia oli aineistossa 40 eli noin 11 % kaikista Tampereen kyselyyn vastanneista. Kaikkiaan kyselytutkimukseen Tampereella vastasi 363 henkilöä, joista 11:n osalta vastauslomake hylättiin puutteellisen täytön vuoksi. Vastausten lopullinen määrä oli 352 kappaletta. Tampereella tehdyssä tutkimuksessa kaikista vastaajista kahden vanhimman ikäryhmän osuus oli yhteensä yli kolmasosa kaikista vastanneista, kun yli 55-vuotiaita oli kaikkiaan 36 %. (Koivula ym. 2013, 14). Tampereella iäkkäämpien osuus jäi kuitenkin alhaisemmaksi verrattuna valtakunnalliseen kyselytutkimuksen tuloksiin, joissa vanhimman ikäryhmän osuus oli 17 % ja toiseksi vanhimman 27 %, mikä on kaikkiaan lähes puolet (44 %) kaikista vastaajista (Ohisalo & Saari, 2014, 30).

4.1 Vastaajien taustatiedot

Yli 65-vuotiaiden osuudessa naisia oli 28 (71,8 %) ja miehiä 11 (28,2 %). Vastaajista suomalaisia oli 92,3 %. Vastanneista ulkomaalaisista (7,7 %) kaikki olivat naisia. Koivulan ym. (2013) mukaan naisten osuus oli kaikkien vastanneiden osalta suurempi yli 65-vuotiaiden ja alle 25-vuotiaiden luokassa. Ulkomaalaisten osuus oli tässä ikäluokassa hieman suurempi verrattuna kaikkiin vastanneisiin, joista ulkomaalaisten osuus oli 6,7 %. Kaikkiaan maahanmuuttajien osuus kyselytutkimukseen vastanneista jäi vähäiseksi, mikä selittyi kielitaidon puutteella. (Koivula ym. 2013, 14.)

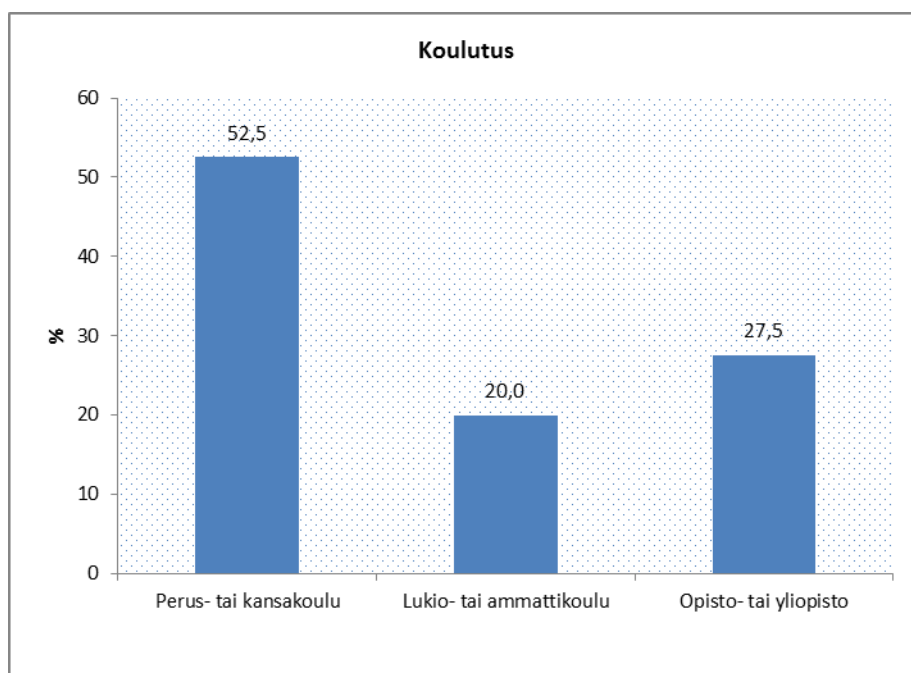

KUVIO 1. Vastaajien sukupuoli, % (N = 39)

KUVIO 2. Vastaajien kansalaisuus, % (N = 39)

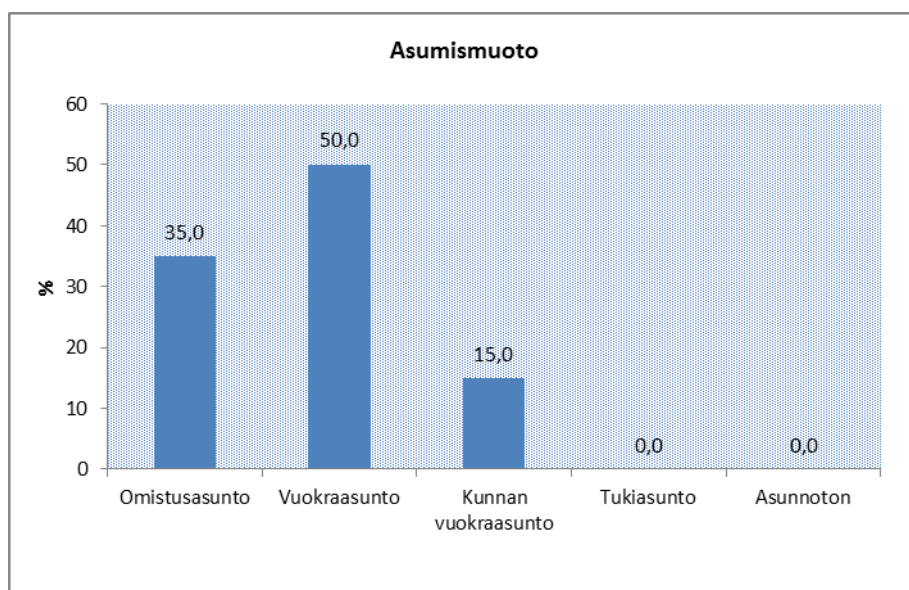
Ikäryhmässä koulutustaustana 52,5 %:lla oli perus- tai kansakoulu, 20 %:lla lukio- tai ammattikoulu ja 27,5 %:lla opisto- tai yliopistoasteen koulutus. Koulutustaso oli yli 65-vuotiaiden ikäluokassa matalin verrattuna kaikkien vastaajien tulokseen, jonka mukaan noin 68 %:lla oli toisen tai korkeamman asteen koulutus (Koivula ym. 2013, 15).

KUVIO 3. Vastaajien koulutustausta, % (N = 40)

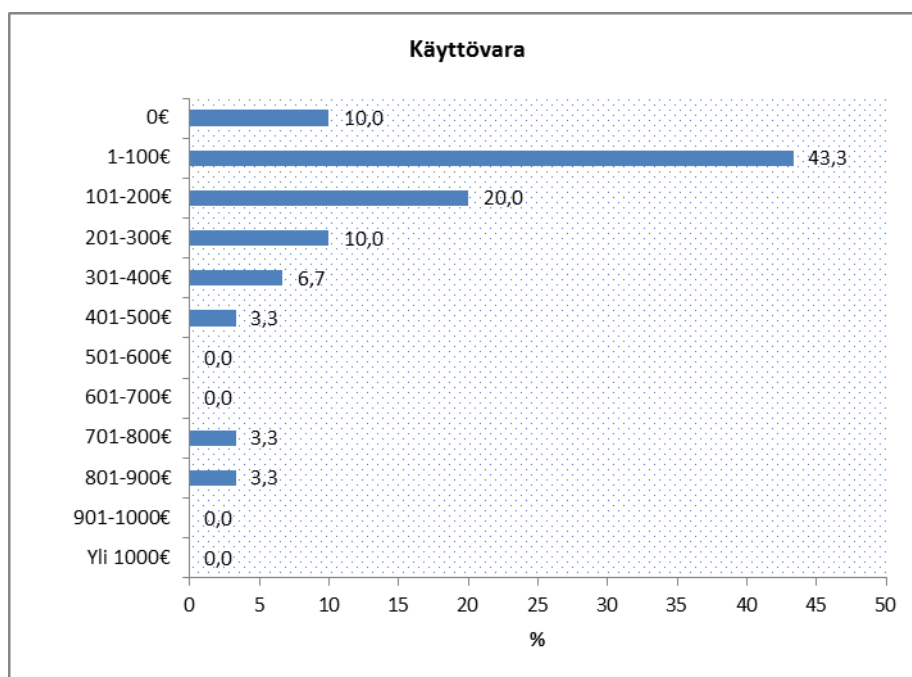
Yli 65-vuotiaista vastaajista 35 % asui omistusasunnossa. Koko Tampereen aineistoon verrattuna iäkkäämpiä asui enemmän omistusasunnossa, kun kaikista vastanneista omistusasunnossa asui vain 13,7 % Koivula ym. (2013, 27). Yksityinen tai kunnallinen vuokra-asunto oli asumismuotona 65 %:lla yli 65-vuotiaista. Ohisalon ja Saaren (2014, 40) mukaan asuntopolitiikalla ja korkeilla vuokrilla on vaikutusta eläkeläisten köyhyyteen, mikä näkyy ruokajonon asiakkuutena.

Tutkimukseen vastanneista ikäihmisistä noin kaksi kolmasosaa (62 %) asui taloudessa yksin. Yksin asuvien kotitalouksia oli tässä ikäryhmässä hieman vähemmän verrattuna Tampereen koko tulokseen, jossa yhden aikuisen talouksia oli noin 67 % (Koivula ym. 2013, 17). Yksin asuvista ikäihmisistä naisten osuus oli 78 %. Koskinen ym. (2007, 133—134) mukaan yksin asuvien naisten suurta osuutta selittää pidempi elinikä, ero ja leskeksi jääminen (Ohisalo & Saari 2014, 37).

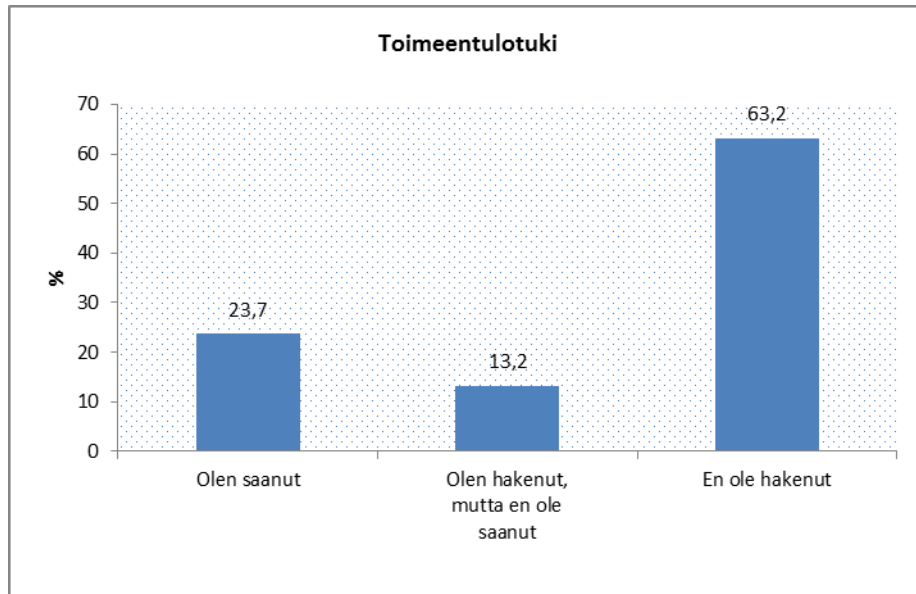
KUVIO 4. Vastaajien asumismuoto, % (N = 40)

Kotitalouden käyttövaraa kuukaudessa kysyttäessä vastausvaihtoehto annettiin sadan euron tarkkuudella niin, että pienin vastausvaihtoehto oli nolla euroa, seuraava ”1 – 100 €”, ”101 – 200 €” jne. aina 1 000 euroon asti. Viimeisin vastausvaihtoehto oli ”yli 1000 €”. Pakollisten asunto-, ruoka- yms. menojen jälkeen 53,3 % vastaajista ilmoitti heille jäävän sata euroa tai alle kuukaudessa käyttövaraa. Yli 500 euroa käyttövaraa kuukaudessa oli noin seitsemällä prosentilla yli 65-vuotiaista vastaajista. Tampereen koko tulokseen verrattuna ikäihmisistä suurempi osuus eli 100 euron tai alle käyttövaralla, kun kaikkien ikäluokkien osalta 100 euroa tai alle käyttövaraa jäi 43 %:lle vastaajista (Koivula ym. 2013, 24). Tähän kysymykseen osa vastaajista saattoi ilmoittaa nettotulonsa ja kyseinen kohta pyrittiinkin tarkistamaan lomaketta palautettaessa, mutta ilmoitettu määrä saattoi olla isompi kuin todellinen kuukauden käyttövara (Koivula ym. 2013, 24). Valtakunnallisen tuloksen mukaan kaikista ruoka-avun hakijoista noin 45 %:lle jäi menojen jälkeen sata euroa tai alle käytettäväksi kuukaudessa (Ohisalo & Saari 2014, 38).

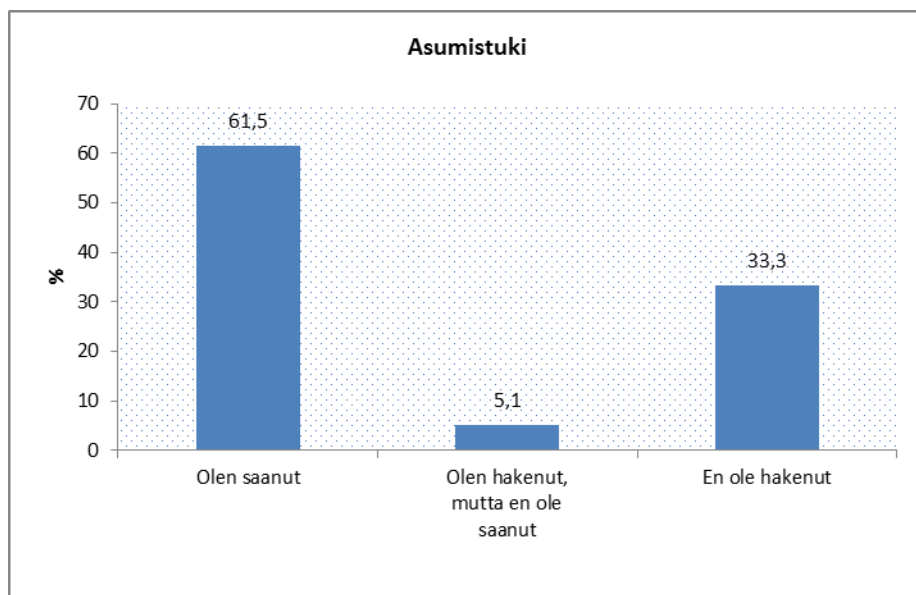

KUVIO 5. Kotitalouden käytettävissä olevat käyttövara kuukaudessa pakollisten asunto-, ruoka- yms. menojen jälkeen, % (N=30)

Kyselytutkimuksessa kartoitettiin kotitalouden saamia kunnan, Kelan ja eläkelaitosten palveluja ja tulonsiirtoja kahden edellisen kuukauden ajalta. Kysymykset koskivat mm. toimeentulotukea, asumistukea, vammaisetuutta, kansaeläkettä ja iän perusteella saatavaa työeläkettä. Toimeentulotukea oli kotitalouksista saanut tarkasteltavassa vanhimmassa ikäryhmässä noin 24 %, mikä oli puolet vähemmän verrattuna kaikkiin vastaajiin (48 %) (Koivula ym. 2013, 26). Ohisalon ja Saaren (2014, 30) mukaan, valtakunnallisessa tutkimuksessa juuri iäkkäämpien kohdalla korostui toimeentulotuen alikäyttö. Yli 65-vuotiaiden ikäryhmässä toimeentulotuki oli eväty 13,2 %:lta tukea hakeneelta. Ikäryhmän kotitalouksista asumistukea sai 61,5 % ja 5,1 % vastanneista oli hakenut asumistukea, mutta ei ollut saanut. Vammaisetuutta sai 14 % vastanneista.

KUVIO 6. Toimeentulotukietuus kahdelta viimeiseltä kuukaudelta, % (N=38)

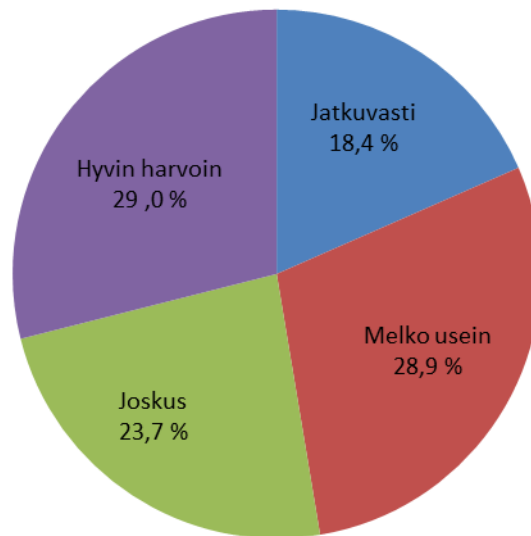
KUVIO 7. Asumistukietuus kahdelta viimeiseltä kuukaudelta, % (N=39)

Toimeentulon lähteenä tutkimuksen vanhimpaan ikäryhmään kuuluvilla on kansaneläke tai työeläke, johon he ovat iän puolesta oikeutettuja, kun kansaneläkelain vanhuuseläkkeen ikäraja 65 vuotta. Eläkkeen maksajia ovat Kela ja työeläkelaitokset. Vastanneissa oli sekä kansaneläkkeen että työeläkkeen saajia. Kyselytutkimuksessa ei kysytty erikseen

takuueläkkeestä. Takuueläkkeestä on säädetty lailla, joka tuli voimaan 1.3.2011 (Laki takuueläkkeestä 20.8.2010/703). Kela maksaa kansaneläkettä ja takuueläkettä silloin, kun työeläkettä ei ole kertynyt tai se on jäänyt pieneksi. Kansaneläkkeen vanhuuseläke alkaa 65-vuotiaana. Kokonaiseläke takuueläkkeen kanssa on vuonna 2015 yksin asuvalle tai parisuhteessa asuvalle bruttona 746,57 €/kk edellyttäen, että henkilön kaikki eläkkeet bruttona ennen verotusta ovat yhteensä enintään 739,81 €/kk. Kansaneläkkeeseen ei vaikuta muu omaisuus ja tulot eivätkä puolison tulot, mutta siihen saattaa vaikuttaa ulkomaille muutto. (Kela. Eläkeläiset 2014.)

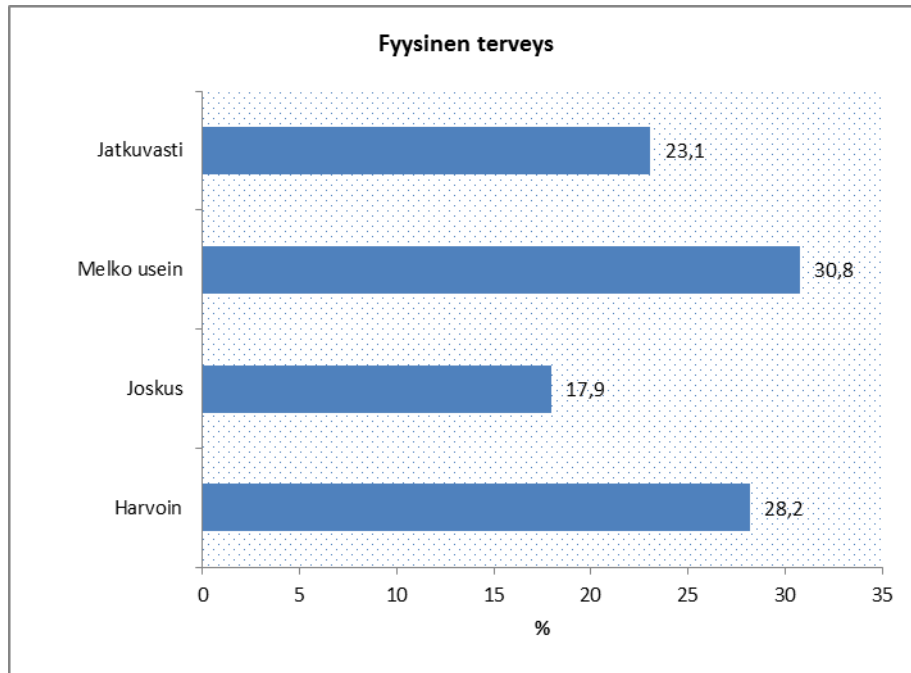
4.2 Kokemuksia hyvinvoinnista

Hyvinvointia kartoitettiin kysymällä tyytyväisyyden kokemuksia kuluneelta viimeiseltä kuukaudelta mm. elämästä, elintasosta sekä fyysisestä ja henkisestä terveydestä. Vastauksia pyydettiin vaihtoehtoilta, jotka parhaiten kuvaisivat vastaajan tilannetta ja kokemusta. Vastausvaihtoehdot olivat ”jatkuvasti”, ”melko usein”, ”joskus”, ”hyvin harvoin”. Lähes kaksi kolmasosaa (59 %) yli 65-vuotiaista vastaajista koki olevansa tyytyväinen elämään jatkuvasti tai melko usein viimeisen kuukauden aikana. Kun taas elintasoonsa tyytyväisiä ”jatkuvasti” tai ”melko usein” oli 47,3 % ja ”hyvin harvoin” ja ”joskus” tyytyväisten osuus oli 52,7 %. Koivulan ym. (2013) mukaan kaikista ikäryhmistä juuri iäkkäimmät olivat tyytyväisimpiä elämäänsä, mihin katsotaan vaikuttavan iän mukanaan tuoman kyvyn sopeutua olosuhteisiin. Myös elintasaan oltiin tässä ikäluokassa tyytyväisimpiä verrattuna muihin ikäryhmiin. (Koivulan ym. 2013, 19.)

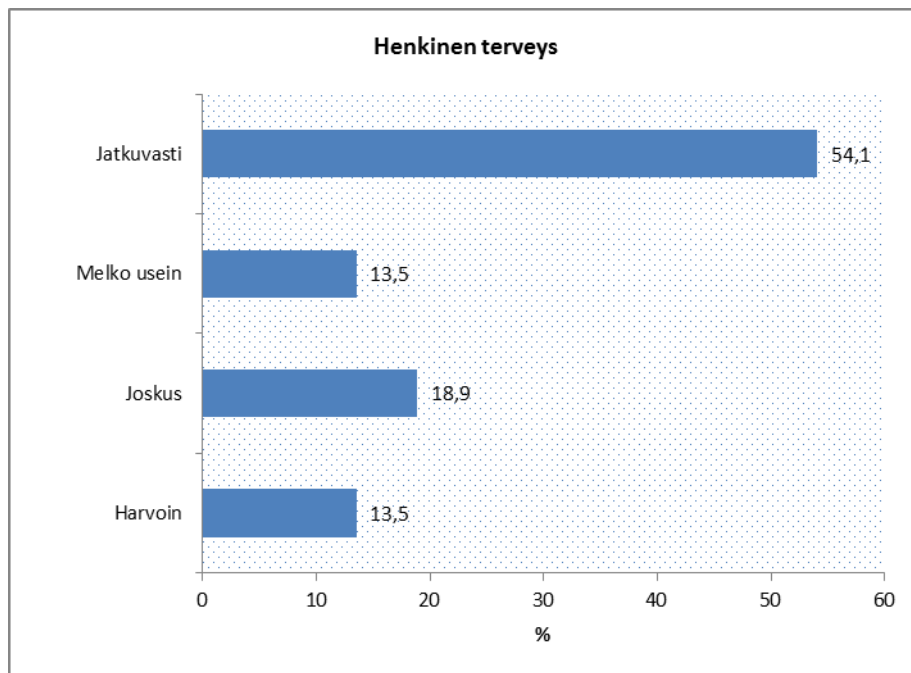

KUVIO 8. Vastaajien tyytyväisyys elintasoon, % (N=38)

Fyysisen terveyden osalta jatkuvasti tyytyväisiä oli 23,1 % vastanneista, melko usein tyytyväisiä oli 30,8 % ja hyvin harvoin tyytyväisiä 28,2 %. Sitä vastoin henkiseen terveyteen jatkuvasti tyytyväisiä oli enemmän, noin 54 % vastaajista. Melko usein tyytyväisiä oli 13,5 % ja hyvin harvoin 5 %. Koivulan ym. (2013) mukaan jatkuvasti tyytyväisten huomattava osuus henkiseen terveyteen yli 65-vuotiaiden ikäluokassa vaikutti tilastollisesti koko Tampereen aineistossa. Vertailtaessa ikäryhmiä keskenään, yli 65-vuotiaiden ryhmässä oltiin harvemmin tyytyväisiä fyysiseen terveyteen (28,2 % ”hyvin harvoin”), mutta jatkuvasti tyytyväisten osuus oli kuitenkin huomattava, 23 % vastanneista (Koivula ym. 2013, 19).

KUVIO 9. Vastaajien tyytyväisyys fyysiseen terveyteen, % (N=39)

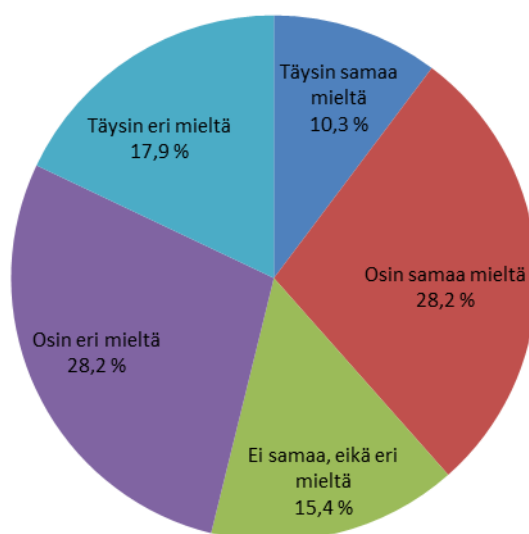

KUVIO 10. Vastaajien tyytyväisyys henkiseen terveyteen, % (N=37)

Yksinäisyyttä ei vanhimmassa ikäryhmässä kyselytutkimuksen mukaan isommin podeta, kun jatkuvasti yksinäiseksi itsensä kokevia oli vain noin 3 % vastanneista, hyvin harvoin tai joskus yksinäisyyttä koki noin 83 %. Merkitseviä tilastollisia eroja muihin ikäluokkiin verrattuna ei myöskään tullut esille. Jatkuvasti nälkäisiä yli 65-vuotiaiden ikäryhmässä ei ollut yhtään, melko usein nälkäisyyttä koki vastanneista 14 % ja hyvin harvoin noin 65 %.

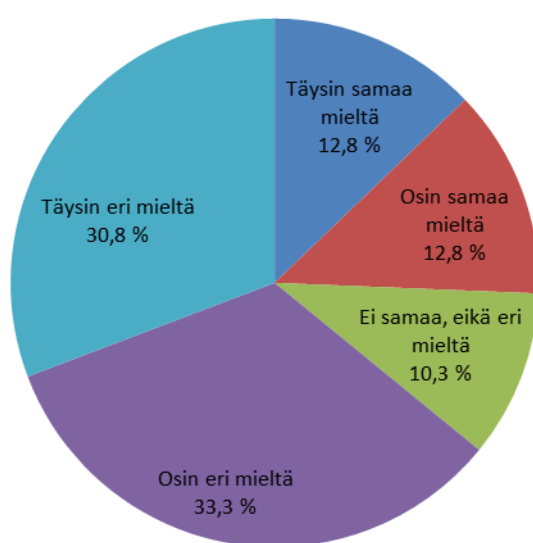
4.3 Elämäntilanne ja näkymä tulevaisuudesta

Elämäntilannetta selvitettiin mm. kokemuksella huono-osaisuudesta ja tulojen riittävyydestä menoihin sekä näkemyksellä päihteiden käytön ongelmista ja tulevaisuudesta. Huono-osaisuutta kartoitettiin väittämällä, ”Tunnen itseni huono-osaiseksi”, johon pyydettiin vastaamaan vaihtoehdolla, joka parhaiten vastasi vastaajan käsitystä. Vaihtoehdot olivat ”täysin samaa mieltä”, ”osin samaa mieltä”, ”ei samaa, eikä eri mieltä”, ”osin eri mieltä” ja ”täysin eri mieltä”. Huono-osaisuutta koettiin vanhimmassa ikäryhmässä vähemmän verrattuna Tampereen koko tulokseen. Väittämässä huono-osaisuuden kokemuksesta vanhimmassa ikäluokassa vastanneista täysin tai osin samaa mieltä väittämän ”tunnen itseni huono-osaiseksi” kanssa oli 38,5 % vastanneista. Kaikkien vastaajien osalta väittämän kanssa täysin tai osin samaa mieltä oli 52 % vastaajista (Koivula ym. 2013, 22).

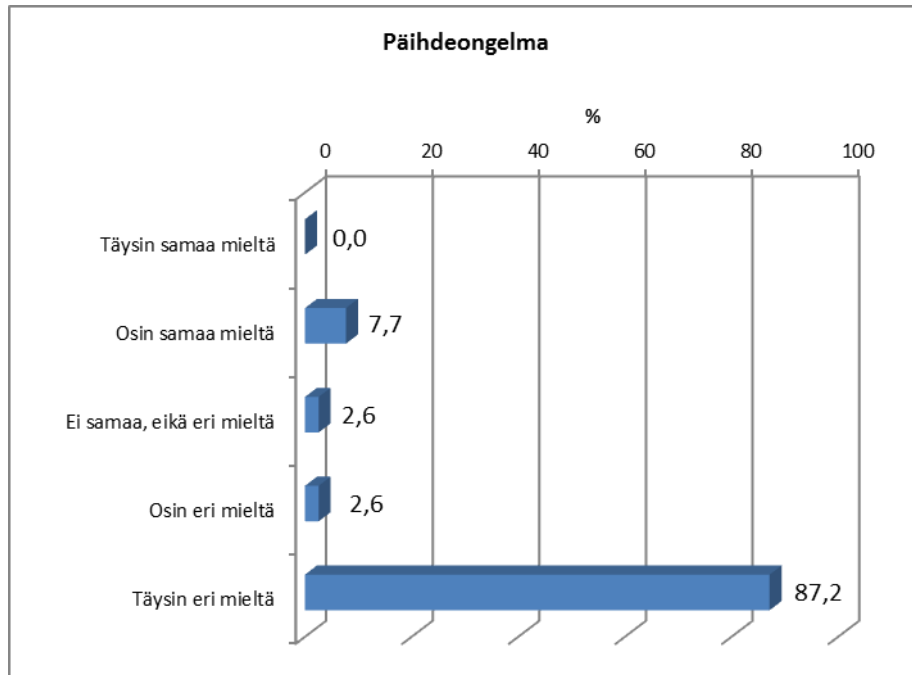
KUVIO 11. Vastaajien kokemus huono-osaisuudesta, % (N=39)

Tulojen riittävyydestä esitettiin väittämä ”tuloni riittävät menoihin”, jonka vastausvaihtoehdot olivat ”täysin samaa mieltä”, ”osin samaa mieltä”, ”ei samaa, eikä eri mieltä”, ”osin eri mieltä”, ”täysin eri mieltä”. Vastaajista noin 64 % oli väittämän kanssa osin tai täysin erimieltä ja 25,6 % osittain tai täysin samaa mieltä. Vanhin ikäluokka näytti pärjäävän hieman paremmin menojojensa suhteen muihin ikäryhmiin verrattuna, kun kaikista vastanneista 74 % koki vaikeuksia tulojen riittävyydessä menoihin (Koivula ym. 2013, 25).

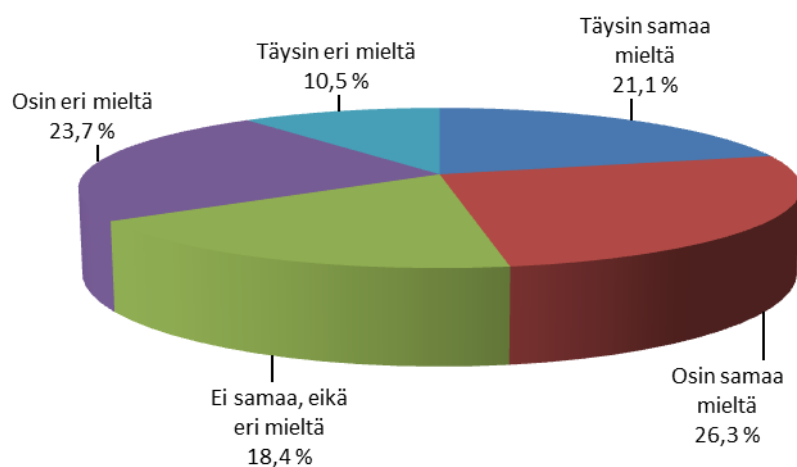
KUVIO 12. Kokemus tulojen riittävyydestä menoihin, % (N=39)

Vastaajien käsitystä päihteiden käytön ongelmallisuudesta selvitettiin väittämällä ”minulla on ongelmia päihteiden (kuten alkoholin tai huumeiden) käytössä”. Vastanneista 87,2 % vastanneista oli ”täysin eri mieltä” väittämän kanssa. Samaa mieltä väittämän kanssa ei ollut yhtään ja osin samaa mieltä ilmoitti olevan 7,7 % vastaajista. Verrattuna tulosta Tampereen koko tulokseen, jossa väittämän täysin tai osin samaa mieltä olevia oli 16,7 % (Koivula ym. 2013, 22), näyttäisi vanhimmalla ikäryhmällä ruoanhakijoista olevan vähemmän ongelmia päihteiden kanssa.

KUVIO 13. Kokemus päihdeongelmista, % (N=39)

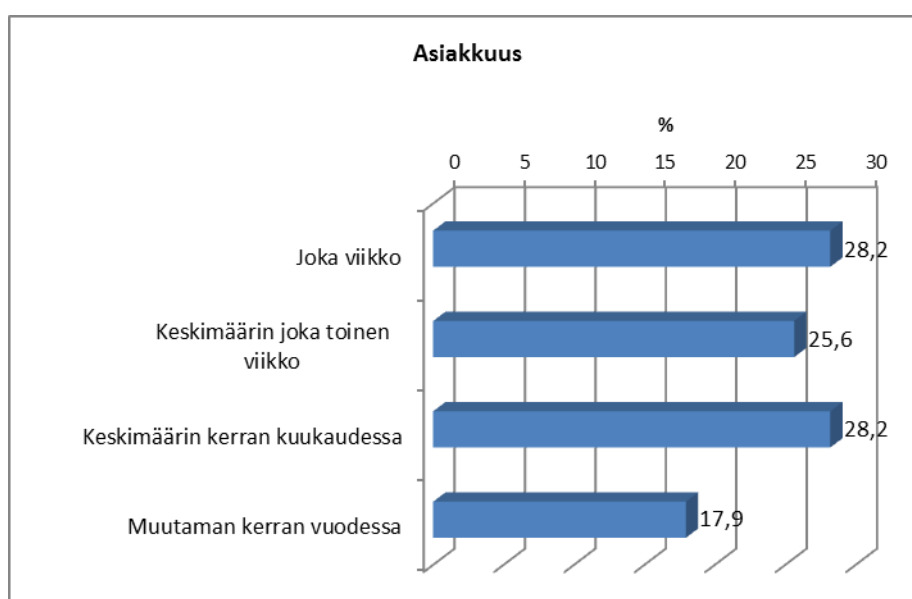
Yli 65-vuotiaiden ikäluokassa suhtautumisessa tulevaisuuteen 47,4 % vastaajista oli väittämän ”tulevaisuudessa elämäni on parempaa” suhteen täysin tai osin samaa mieltä. Täysin tai osin eri mieltä väittämän kanssa oli 34,2 %. Verrattuna Tampereen kaikkien ikäryhmien vastauksiin, ikäihmisten tulevaisuuden usko oli jonkin verran alhaisempi, kun kaikista vastaajista 57 % uskoi parempaan tulevaisuuteen (Koivula ym. 2013, 22).

KUVIO 14. Vastaajien usko tulevaisuuteen, % (N=38)

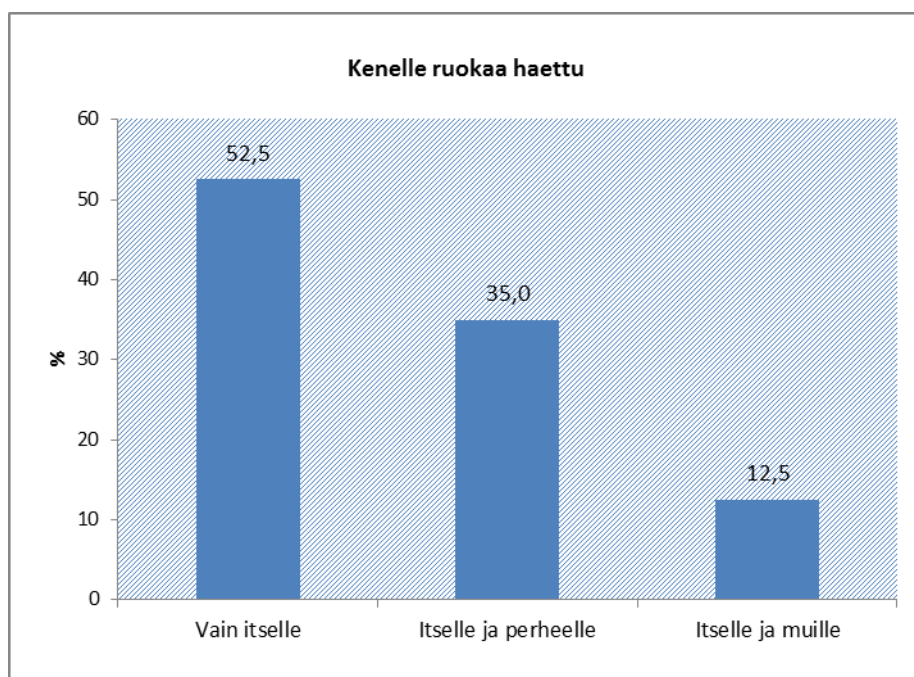
4.4 Ruoka-avun käyttö

Ruoka-avun käytön osalta selvitettiin kotitalouksien ruoanhaun säännöllisyyttä, kenelle ruokaa haetaan ja haetaanko ruokaa useammista ruoanjakelupisteistä. Vuoden aikana yli 65-vuotiaiden ikäluokasta joka viikko tai joka toinen viikko ruokaa oli hakenut noin 54 % vastanneista. Tulos oli 5 % yksikköä vähemmän verrattuna koko Tampereen tulokseen, jonka mukaan vähintään joka toinen viikko ruokaa haki 59 % vastanneista (Koivula ym. 2013, 29).

KUVIO 15. Ruoka-avun asiakkuus viimeisen vuoden aikana, % (N=39)

Kartoitettaessa eri ruoanjakelupisteiden käyttöä tulosten mukaan ruokaa haettiin pääsääntöisesti yhdestä jakelupisteestä, kun 70 % ikäihmisistä ja 69 % kaikista vastanneista ei käyttänyt kuin yhtä pistettä (Koivula ym. 2013, 30). Kysymyksessä kenelle ruokaa haetaan, vastausvaihtoehdot olivat ”vain itselle”, ”itselle ja perheelle”, ”itselle ja muille”. Yli 65-vuotiaiden ikäryhmässä vastanneista 87,5 % haki ruokaa itselle tai itselle ja perheelle. Itselle ja muille hakevien osuus (12,5 %) vanhimmassa ikäluokassa oli hie- man suurempi verrattuna koko Tampereen tulokseen (8 %) (Koivula ym. 2013, 30).

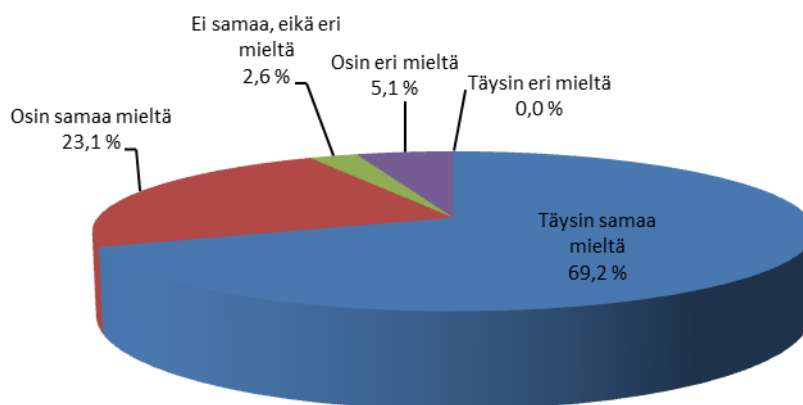

KUVIO 16. Kenelle ruokaa haettu, % (N=40)

4.5 Kokemuksia ruoanjakelusta

Ruoanjakelusta esitettiin väittämiä liittyen esim. ruoanjakelun välttämättömyyteen, nöyryyttävyys, häpeän kokemiseen naapurin tai sukulaisen nähdessä vastaajan ruokajonossa sekä muiden tapaamisen tärkeydestä ruoanhaun yhteydessä. Vastausvaihtoehdot väittämiin olivat ”täysin samaa mieltä”, ”osin samaa mieltä”, ”ei samaa, eikä eri mieltä”, ”osin eri mieltä” ja ”täysin erimielä.”

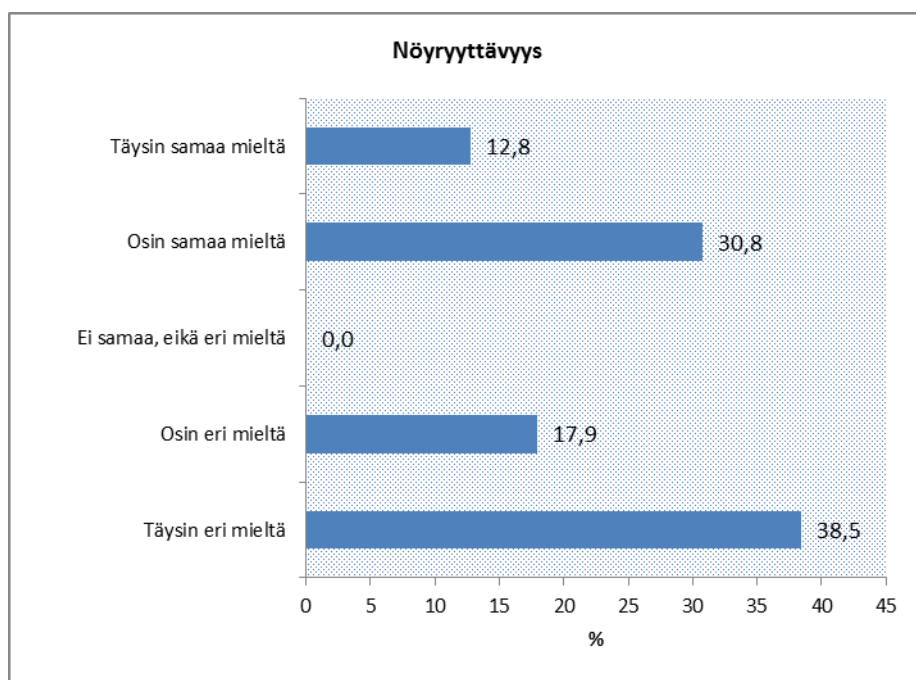
Kysyttäessä ruoanjakelun välttämättömyydestä vastaajan pärjäämisen kannalta, vastanneista suurin osa (92,3 %) oli täysin tai osin samaa mieltä väittämän ”Ruoanjakelu on pärjäämiseni kannalta välttämätöntä” kanssa. Täysin eri mieltä olevia ei vastanneissa ollut yhtään. Ruoanjakelua pidettiin yli 65-vuotiaiden ikäluokassa pärjäämisen kannalta tärkeämpänä verrattuna kaikkien ikäluokkien vastaustulokseen (89 %). Koivula ym. (2013, 31) mainitseekin, että kokemus ruoka-avun välttämättömyydestä nousi systemaattisesti ikäluokittain niin, että yli 56-vuotiaista kaikkiaan yli 95 % oli väitteen kanssa täysin tai osin samaa mieltä. Vanhimmat ikäryhmät kokivat myös valtakunnallisen tutkimuksen perusteella ruoka-avun pärjäämisen kannalta välttämättömäksi (Ohisalo & Saari 2014, 108).

KUVIO 17. Ruojakelun välttämättömyys pärjäämisen kannalta, % (N=39)

Ruoanhaun nöyryyttävyyttä selvitettiin väittämällä ”Ruoan hakeminen on minulle nöyryyttävää”. Kokemusta ruoanhaun nöyryyttävyydestä jakoi vastaajien käsitykset niin, että täysin tai osin samaa mieltä väittämän kanssa oli noin 44 % ja yli puolet vastanneista (56,4 %) oli täysin tai osin eri mieltä. Myös häpeän osalta vastausten jakauma oli samankaltainen. Kokemusta ruoanhaun häpeällisyydestä esitettiin väittämällä ”En halua, että naapurini tai sukulaiset näkevät minut hakemassa ruokaa”. Häpeää kokeneista täysin tai osin samaa mieltä väittämän kanssa oli 41 % vastanneista. Suurin piirtein saman verran vastaajista oli täysin tai osin eri mieltä väittämän kanssa (43 %).

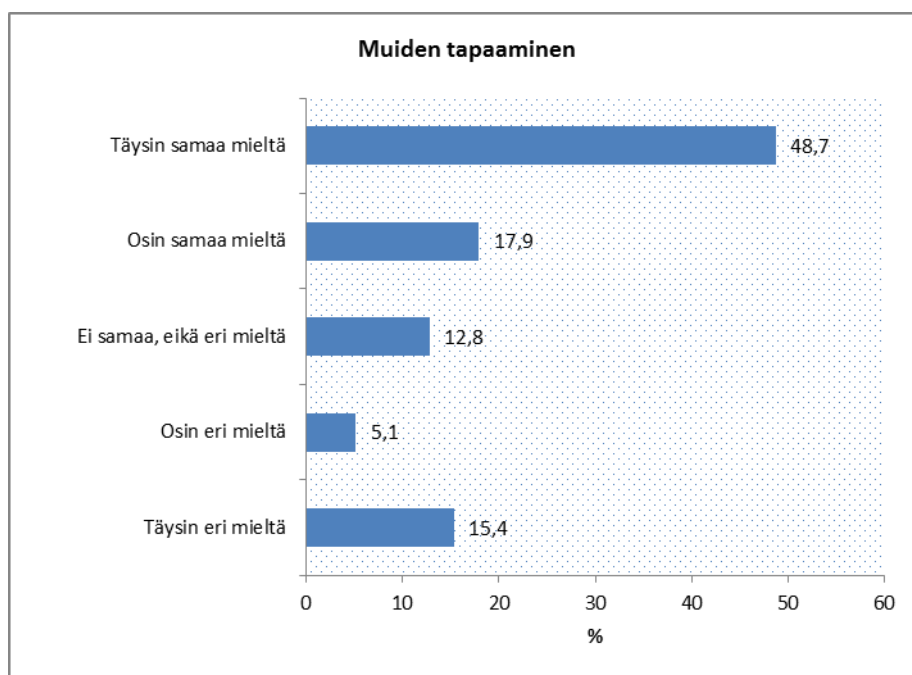
Verrattuna koko Tampereen tulokseen, vanhimmassa ikäryhmässä ruoanhaku koettiin nöyryyttävämmäksi ja enemmän häpeälliseksi, kun kaikista vastanneista 33 % koki ruoanhaun nöyryyttäväksi ja häpeää koki 30 % (Koivula ym. 2013, 32). Myös valtakunnallisten tuloksissa ruoanhaku oli nöyryyttävämpää iäkkäimmille verrattuna nuorempiin (Ohisalon ja Saaren 2014, 91).

KUVIO 18. Ruoanhaun nöyryyttävyys, % (N=39)

Ruokajonon merkitystä sosiaalisena ja yhteisöllisenä tapahtumana kartoitettiin väittämällä ”Muiden ihmisten tapaaminen ruokajonossa on minulle tärkeää”. Yli 65-vuotiaista vastanneista yli kaksi kolmasosaa (66,6 %) oli täysin tai osin samaa mieltä väittämän kanssa tapaamisen tärkeydestä. Vastanneista 15,4 % oli täysin eri mieltä väittämän kanssa.

Vanhimmassa ikäluokassa muiden tapaaminen ruokajonossa koettiin tärkeämpänä verrattuna kaikkiin vastanneisiin, joista ruokajonoa sosiaalisesti merkittävänä piti kaikkiaan 45 %. Haastattelupaikoista Kahdessa Denarissa yhteisöllisyys näyttäytyi selkeimmin, kun ihmiset kokoontuivat sisätiloihin jutustelemaan ruonjakelua odotellessa (Koivula ym. 2013, 34). Muiden ihmisten tapaamisen tärkeys ikäihmisten keskuudessa korostui myös valtakunnallisissa tuloksissa (Ohisalo & Saari 2014, 67).

KUVIO 19. Muiden tapaamisen tärkeys ruokajonossa, % (N=39)

4.6 Kyselytutkimuksen tuloksia

Tampereen kyselytutkimukseen vastanneista vanhimman ikäryhmän osuus oli yksitoista prosenttia. Naisten osuus oli noin kolme neljäsosaa, mikä oli huomattavasti enemmän verrattuna kaikkiin vastanneisiin, joista naisten osuus oli noin puolet. Iäkkäimpien osuudessa oli hieman enemmän ulkomaalaisia verrattuna Tampereen koko tulokseen. Kaikki iäkkäiden ryhmässä vastanneet ulkomaalaiset olivat naisia.

Koulutustaustana alle puolella ikäihmisistä oli toisen tai kolmannen asteen koulutus, mikä oli alhaisempi verrattuna kaikkien vastaajien tulokseen. Vaikka kaksi kolmasosaa ikäihmisistä asuu vuokra-asunnossa, oli omistusasuminen tässä ryhmässä hieman yleisempää kaikkiin vastanneisiin nähden. Yksin asuvia yli 65-vuotiaissa oli hieman vähemmän verrattuna koko Tampereen koko tulokseen. Yksin asuvista suurin osa oli naisia.

Käyttövaraa pakollisten kulujen jälkeen vanhimmalle ikäluokalle jäi useimmin vähemmän verrattuna Tampereen kaikkien ikäluokkien tulokseen sekä valtakunnalliseen tulokseen. Toimeentulotuen käyttö oli iäkkäimpien ryhmässä huomattavasti muita alhai-

sempaa verrattuna kaikkiin vastanneisiin. Toisaalta 13 % oli hakenut toimeentulotukea, mutta ei ollut sitä saanut. Yleisin tukimuoto oli asumistuki. Ikäihmisten talouksissa toimeentulo muodostui kansaneläkkeestä tai kansaneläkkeestä ja työeläkkeestä.

Iäkkäin ryhmä näytti pärjäävän hieman paremmin menojensa kanssa ja oli myös tyytyväisempi elämään ja elintasoon verrattuna muiden ikäryhmien tulokseen. Huono-osaisuuden kokemus jäi myös tässä ikäryhmässä vähäisemmäksi verrattuna Tampereen koko kyselytutkimuksen tulokseen. Tyytyväisyys henkiseen terveyteen oli ikäryhmässä huomattavaa, kun taas fyysiseen terveyteen oltiin vähemmän tyytyväisiä. Vaikka tulosten mukaan ryhmässä jatkuvaa nälkää kärsiviä ei ollut lainkaan, melko usein nälkää kokevia ikäryhmästä kuitenkin löytyi. Ruoka-apu koettiin pärjäämisen kannalta tässä ryhmässä merkittäväksi. Päihdeongelmia yli 65-vuotiaista vastaajista koki alle kymmenesosa. Parempaan tulevaisuuden odotuksen suhteen ikäryhmä ei ollut kovin luottavainen verrattuna muihin ikäryhmiin.

Ikäihmisistä hieman yli puolet haki ruoka-apua kerran viikossa tai kerran kahdessa viikossa ja yleensä vain yhdeltä ruoanjakelupisteeltä. Ruoanhaun nöyryyttäväksi koki lähes puolet vastaajista, häpeää koettiin hieman vähemmän. Ohisalon ja Saaren (2014, 91) mukaan sosiaalista häpeää sekä ruoanhaun nöyryyttävyyttä ilmenee enemmän juuri vanhimmalla ikäryhmällä. Vanhimmassa ikäryhmässä haettiin jonkin verran enemmän ruoka-apua muille itsen lisäksi. Myös ruokajonon sosiaalinen ja yhteisöllinen merkitys korostuu ikäihmisten parissa vaikka esimerkiksi yksinäisyyden kokemus oli vähäistä.

5 KERTOMUKSIA POLUSTA RUOKAJONOON

5.1 Haastatteluaineiston analysointi

Aloitin aineiston analysoinnin osittain haastattelujen aikana, jolloin tarinan lisäksi huomioin kerronnan aikaisia tunteita ja puheen sävyä. Haastattelujen litteroinnin tein mahdollisimman pian haastattelun jälkeen, kun haastattelun sisältö oli vielä tuoreessa muistissa. Lopullinen haastattelujen määrä oli viisi, joiden lisäksi kolmen haastateltavan osalta suunniteltu haastattelu jäi toteutumatta. Syinä olivat sovitun haastattelun peruuttaminen tai sovitun yhteydenoton toteutumattomuus haastateltavan puolelta. Yhden haastateltavan osalta haastattelua ei litteroitu, koska haastattelun lopussa ilmeni, että haastateltavalle asetettu ikäkriteeri (yli 65 vuotta) ei täyttnyt. Litterointiin käytin aikaa noin 17 tuntia.

Litteroinnin jälkeen luin tekstit tietokoneen näytöltä ja hain aineistosta tutkimustehtävän mukaisiin kysymyksiin vastauksia, jotka merkitsin värjäämällä tekstien taustat aihepiireittäin eri väreillä. Seuraavaksi kopioin merkityt tekstikohdat ja siirsin ne Exceltyökirjaan kategorioihin, jotka nimesin teeman mukaisesti. Lisäsin kategorioita tarvittaessa teeman sitä vaatiessa ja vaihdoin tekstiosuuksien paikkaa paremmin aiheetta kuvaavampaan kategoriaan. Lopulliset kategoriat olivat, syitä ruoka-avun asiakkaaksi päättymiseen, tukien käyttö, ruoka-avun merkitys, ajatuksia tulevaisuudesta, sekä ajatuksia ruoka-avusta. Ajatuksia ruoka-avusta kategoriaan keräsin muita aihepiiriä käsitteleviä teemoja, kuten jakelutapaa, ruoan laatua, asiakkaaksi tuloa, jakelupisteiden käyttöä sekä näkemyksiä ruoka-avun hakijamäärän muutoksesta.

Jatkoin aineiston käsittelyä Tuomen ja Sarajärven (2013) mallin mukaisen sisällönanalyysin avulla, missä tutkittavasta ilmiöstä pyritään muotoilemaan informatiivinen, tiivis ja selkeä kuvaus. Seuraavaksi muodostin kategorioihin jaetuista alkuperäisilmauksista pelkistettyjä ilmauksia, joista ryhmittelin samaa tarkoittavat käsitteet omiin alaluokkiinsa. Jatkoin alaluokkien ryhmittelyä yläluokkiin ja yhdistävään luokkaan, mikäli se oli

tarpeen. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 108 — 118.) Tuloksia esittäessäni käytän haastattelusta peitenimiä. Ensimmäisen tutkimuskysymyksen vastauksista, joissa haastateltavat kertovat päätymisestään ruoka-apun asiakkaaksi olen koostanut kaksi osittain fiktiivistä mallitarinaa. Tarinoiden rakentamisessa hyödynsin koko haastatteluaineistoa, mutta tyyppeinä tarinat ovat sinänsä mahdollisia. Tarinoissa kiinnostuksen kohteena olivat kerronnan kohteena olevat tapahtumat. Tarinat nimesin Kaijan ja Heikin tarinaksi.

RUOKA-APUUN PÄÄTYMISEN SYITÄ	
Alkuperäisilmaisu	Pelkistetty ilmaus
"Mäkin oli x vuotta siitä sitten eteenpäin työttömänä."	Pitkäaikaistyöttömyys
"Työntaja ei sitten halunnut enää takasi."	Työttömyys
"Tuli joku stressiperänen sydänjuttu."	Sairastuminen
"Tulee lääkemenoja."	Lääkekulut
"x vuotta sitten erosin."	Avioero
"Multa kuoli mies."	Puolison menehtyminen
"Ajauduttiin konkurssiin."	Taloushuolet
"Eläke on niin pieni."	Rahanpuute

Kuvio 20. Esimerkki aineiston pelkistämisestä

Pelkistetty ilmaus	Alaluokka
Pitkäaikaistyöttömyys	Työttömyys
Työttömyys	
Sairastuminen	Terveysongelmat
Lääkekulut	
Avioero	Puolison menetys
Puolison menehtyminen	
Taloushuolet	Taloudelliset ongelmat
Rahan puute	

Kuvio 21. Esimerkki aineiston yhdistelystä luokiksi

5.2 Syitä ruoka-avun asiakkaaksi päätymiseen

Pyysin haastateltavia kertomaan vapaasti elämästään ja tekijöistä, jotka ovat hänen mielestään vaikuttaneet siihen, että hänestä on tullut ruoka-avun asiakas. Ohjasin haastateltavia aloittamaan kerronnan nykyhetkestä tai aiemmasta historiastaan käsin. Haastateltavat aloittivat pääsääntöisesti kertomalla jostakin tietystä yksittäisestä tapahtumasta tai tilanteesta, joka oli ollut käännteentekevä kohta heidän elämässään, esimerkiksi talousvaikeuksiin ajautuminen, sairastuminen, läheisen hätä, eläkkeelle jääminen ja puolison menettäminen. Kerrottu tapahtuma tai tilanne liittyi nykypäivään tai oli tapahtunut vuosia tai kymmeniä vuosia aiemmin. Yksittäisellä haastateltavalla saattoi olla kokemuksia useammastakin mainitusta tapahtumasta tai tilanteesta. Vaikka haastateltavan alussa mainitsemat tapahtumat tai tilanteet kertoivat useimmissa tapauksissa jostain muusta kuin toimeentulo- tai talousongelmista, ilmeni kerronnan edetessä, että toimeentulo-ongelmat olivat näkyvissä jokaisessa tarinassa merkittävänä tekijänä ruoka-avun piiriin päätymisessä.

Toimeentulo-ongelmien syntymisen vaiheet ovat tarinoissa moninaisia. Alussa yksittäinen tapahtuma ei vielä välttämättä suista elämää ahdinkoon, mutta usean yhtäaikaisen ongelman myötä elämä muuttuu täydellisesti. Esimerkiksi sairastuminen saattoi käynnistää tapahtumaketjun, joka johti työttömyyteen ja taloudellisiin vaikeuksiin. Työttömyys on useimmissa kertomuksissa läsnä. Kun kuormaa lisäsivät puolison menettäminen kuoleman tai eron kautta, heitti elämä melkoista ”kuperkeikkaa”, kuten Venla tilannettaan kuvaa. Tytin tarinassa erolla oli merkittävä taloudellinen vaikutus. Tytti oli avioliiton aikana työskennellyt miehensä yrityksessä ja eron myötä hän menetti myös työnsä.

...ajauduttiin sitten henkilökohtaiseen konkurssiin — — ja sitä kautta sitten menetettiin se talomme. (Raimo)

... mutta se tuli todella kaikki se vastoinikäyminen sitten yhdellä kertaa. Että se meni kyllä niin kuperkeikkaa mun elämäni. (Venla)

Tarinoissa tulee näkyviksi Roivaisen ym. (2011) tutkimuksessa esille tulleita aikuisuuden niukkuuden ja rahahuolten aiheuttajia, kuten esimerkiksi avioero, leskeys, lasten kotihoito sekä lyhyet ja pienipalkkaiset työsuhteet, joiden vaikutus näkyy vielä vanhuudessa (Roivainen ym. 2011, 69).

Niitä haastateltavia, jotka olivat päätyneet työttömäksi, työttömyys oli osunut juuri 90-luvun lamavuosiin, jolloin työllistyminen oli haastavaa kaikille, mutta varsinkin eläkeikää lähestyville työnhakijoille. Haastatellut kertoivat työllistymisen esteinä olleen esimerkiksi sairauden, joka rajoitti työntekoa tai koulutuksen puutteen, jota ilman ei töihin päässyt vaikka taitoa ja kokemusta olisi ollut runsain mitoin.

Tosiaan se ikä sano kanssa sitten, ettei sitä enää niin vanhoja sitten vaikka miten olis ollu pätevä, kun muutenkin oli työttömiä. (Venla)

Kyllä mä työvoimassa kävin, mutta se oli aika huonoo aikaa. Töihin mä en päässy, koska mä olin itseoppinut, koska mä en ollu kouluja käyny. (Tytti)

Yksi haastateltavista kertoo, miten onnistui itsenäisesti saamaan töitä, mutta joutui lopettamaan, kun osoittautui, että työnantajalla ei aikomusta maksaa työstä palkkaa. Tarjotut alhaiset tuntimäärät vähensivät myös kiinnostusta työntekoon, kun ansiot niiden perusteella olisivat jääneet alle työttömyyskorvauksen.

Yhtenä yhteisenä piirteenä useamman haastateltavan kohdalla tuli esille eläkkeen pienuus. Eläkkeen pienuuteen vaikuttivat mm. pitkäaikainen työttömyysjakso ennen vanhuuseläkkeelle pääsyä tai muusta syystä vähäiset työvuosikertymät. Kuten Maijalla, jolla paluumuuttajana työvuodet Suomessa olivat jääneet vähäisiksi. Vaikka Maija ja hänen puolisonsa olivat molemmat olleet työelämässä Suomessa, jäi ansiotaso vähäiseksi myös siitä syystä, että työ oli vaatimattomampaa verrattuna koulutuksen tasoon. Osa haastateltavista oli yksinasujia, mitä Rantala (2014, 137) pitää tutkimusartikkelissaan eläkeläisten pienituloisuuden riskinä, toisena riskitekijänä hän mainitsee pienituloisuuden periytymisen eläkettä edeltävältä ajalta.

Ruoka-avun piiriin haastateltavia tuo myös läheisten hätä. Esimerkiksi lasten perheille viedään ruokaa, kun taloudellinen pärjääminen on koetuksella mm. työttömyyden johdosta. Yksi haastateltavista toteaa, että ruoka-apu ei ole enää itselle välttämättömyys. Käynnit ruoka-avun piirissä jatkuvat, mutta ruokakassin hän vie taloudellisesti heikommassa tilanteessa oleville läheisille. Ohisalo ja Saari (2014, 29, 99) puhuvat siirtyminä tästä ilmiöstä, jossa ruoka-avun entisistä autetuista tulee itsestään auttajia.

Kerrotuissa tapahtumissa ja tilanteissa on näkyvissä myös syy-seuraussuhteita, ovat ne sitten syntyisin elämän yllätyksellisyydestä tai omista valinnoista. Tarinoissa, jotka alkoivat varhaisemmilta vuosilta tuli esille esimerkiksi koulutus ja sen puutteen merkitys työiässä sekä vanhuuseläkkeellä. Naisten tarinoissa ilmeni myös perheen eteen uhrautumista, mikä vähensi kertyneitä työvuosia. Toimintatapa oli kuitenkin ikäkauden naisille normaali käytäntö.

5.3 Tukien käyttö

Haastateltavat vaikuttivat olevan tietoisia eläkeläisille tarjolla olevista tuista ja osa oli oikeutettu eläkeläisten asumis- ja hoitotukeen ja niitä myös saivat. Omassa asunnossa asuvilla eivät kriteerit asumistuen saamiseen kuitenkaan välttämättä täyty (Kela. Asumisen tuet). Yksi omassa asunnossaan asuva haastateltava oli tehnyt laskelmia siitä, olisi-ko edullisempaa asua vuokralla. Hän oli kuitenkin tullut siihen tulokseen, että vuokralla asuessa rahaa olisi käytössä vielä vähemmän asumistuesta huolimatta.

Yksi haastateltavista miettiikin, miten ankeata olisi, jos vapaaehtoista ruoka-apua ei olisi tarjolla. Hän pohti myös valtiovallan toimien tarkoituksenmukaisuutta ruoka-avun suhteen.

Vai pystyykö se sitten valtio pitämään tämän kansaneläkkeen ja työmarkkinatuet niin pieninä, kun ne tietää, että tätä ruoka-apua on. Muutenhan ne joutus nostaan sitä rahaa, jos ei mistään tulis ja ihmiset joutus nälkää näkeen. Ja sehän on selvä asia, että jos ihmiset alkaa nähdä nälkää niin siitä tulee mellakoita. Silloin yhteiskuntarauha järkkyy. Mutta onko tää nyt sitten niin ovelaa touhua, että tällä perusteella pidetään nää korvaukset sitten niin pienenä, kun tiedetään, että ihmiset tulee näihin (ruoka-apuun).

5.4 Ruoka-avun merkitys

Ruokajonoon tullaan ensisijaisesti hakemaan ruokaa, jota yksi haastateltavista piti välttämättömänä selviytymisensä kannalta. Osalle haastateltavista ruoka-apu mahdollistaa terveydenhoitomenoista selviytymisen tai niihin panostamisen sekä täysipainoisemman ravinnon saannin. Ruoka-avun merkitystä kuvattiin mm. seuraavasti, ”me tulemme ihan

pakosta”, tulee lääkemenoja ja vie rahaa”, ”kyllä se (ruoka-apu) minusta on hirveen hyvä ja ei raaskisi varmaan niinkään hyvin syödä”, ”on se suuri apu”.

Haastateltavat toivat esille, että käynti ruokajonossa ei ole ainoastaan ruoanhakua vaan sillä on muitakin merkityksiä. Esimerkiksi osa haastateltavista, jotka hakivat ruokakassin Jeesus Cafen ruoka-avusta, saattoivat kokoontua jo aamusta paikalle kahvittelemaan ja juttelemaan. On myös ihmisiä, jotka käyvät vain laittamassa nimensä ruokajakelulistaan ja tulevat paikan päälle, kun ruoanjakelu hengellisen tilaisuuden jälkeen alkaa. Vaikka ruokaa jonotettaisiin ulkotiloissa niin Jeesus Cafella kuin RuokaNyssen pysäkeillä, yhtenä ruoka-avun merkityksenä esille nousivat sosiaalisuus ja yhteisöllisyys. Myös RuokaNyssen kuljettaja kertoi, miten eri jakopisteissä on eroa sen suhteen haluavatko asiakkaat vain nopeasti ruokakassinsa ja sitten poistuvat, eivätkä halua, että heitä nähdään. Joillakin pysäkeillä taas sosiaalisuus korostuu ja ihmiset jäävät juttelemaan toistensa kanssa.

Ei tää oo pelkästään sitä ruuanhakua vaan tää on myös sosiaalinen tapahtuma. (Raimo)

Ja siinä on muutamia ihmisiä, kehen mä oon tutustunu ni, me joudutaan vartoon sitä vuoroo..., mutta me jutellaan siellä, meillä on kauheen kivaa. Ollaan puhuttukin, että tää on ihan sosiaalinen käyminen. (Tytti)

Meillä on täällä sellanen porukka, aina yleensä istutaan samassa pöydässä, se on semmonen henkireikä myöskin. (Raimo)

Jollain tavalla sitoo meitä yhteen tossa kun juodaan kahvit, meillä on aina vähän sellanen systeemi, että tarjotaan vuoron perään toisillemme, että toisella on nimipäivä tai tällai... (Leila)

Esille tuli myös mahdollisuus löytää uusia ystäviä tai juttelupiiri, saada puhua omaa äidinkieltään sekä ylipäättään keskustella ja jakaa asioita muiden kanssa. Yksinäiselle tärkeää on mahdollisuus lämpimään ateriaan. Joillekin ruoka-apuun lähteminen on syy lähteä kotoa liikkeelle tai saada henkireikä omaan arkeen, samalla tulee liikuntaa, mikä jo sinällään virkistää. Osalle oli tärkeää osallistua puolen päivän aikaan pidettävään hengelliseen tilaisuuteen, joka antaa hengen ravintoa ja ajattelemisen aihetta.

Enkä pidä pahana hengellistä puolta ollenkaan, että tykkään niistä lauluista ja puheista. (Leila)

Mä tykkään, kun tässä lauletaan, saa laulaa mukana, ja on tommonen joka saarnaa, että ottaa sydäimestä, ihan syvyyksiin menee. (Julia)

Haastateltavat olivat käyneet ruoka-avun piirissä muutamasta vuodesta yli kymmeneen vuoteen. Ohisalo ja Saari (2014) tuovatkin esille, miten ruokajonossa käynnistä voi tulla säännöllinen pitkäaikaisempi tapa, joka mahdollistaa talouden suunnittelua ja samalla rytmittää arjen toimintoja. Vanhemmille ruoka-avussa kävijöille myös muiden tapaamisen merkitys ruokajonossa korostuu. (Ohisalo & Saari 2014, 58, 67.)

5.5 Ajatuksia ruoka-avusta ja tulevaisuudesta

Ruoka-avun muotoa Jeesus Cafella pidettiin inhimillisenä, ja paikkaa sellaisena, johon on helppo tulla. Myös sitä pidettiin hyvänä, että kaikki ovat tervetulleita vaikka epäiltiin, että joukossa olisi niitäkin, jotka käyttävät apua hyväkseen ilman todellista tarvetta.

Se on ihan hyvä, että tänne on tervetulleita kaikki. (Raimo)

Mä jotenkin pidän tätä semmosena vaatimattomampana ja mulle sopivampana... (Venla)

Tärkeänä ruoka-avussa pidettiin toimivaa jakelutapaa ja järjestyksen pitoa, ettei synny etuileua, huutelua ja muuta häiriötä. Seurakunnan diakonissan tapaamista pidettiin myös hyvänä asiana, saa jutella asioistaan. Jaettua ruokaa pidettiin hyvänä ja sitä, että saa itse valita tuotteita oman tarpeen mukaan. Jonkin verran kritiikkiä tuli valikoiman painotuksesta jauho- ja leipätuotteisiin.

Mä tykkään, että (jakelu hoidetaan) järjestyksessä ja sitten ne sanoo suoraan, jos jotakin on. (Julia)

Että siellä on hyvä järjestys, ettei siellä kukaan etuile ja eikä tapella. (Tyt-ti)

Haastateltavat kävivät ruokajonossa viikoittain tai pari kertaa kuukaudessa. Osa kävi muissakin jakopisteissä hakemassa ruoka-kassin tai ruokailemassa. Ruoka-apuun tie oli löytynyt tuttavan suosituksesta, ruoka-avun henkilökunnan välityksellä tai osallistuessa

tilaisuuteen, jossa oli saanut tietoa mahdollisuudesta ruoka-apuun. Moni haastateltavista oli kiinnittänyt huomiota ihmisten määrä lisääntymiseen ruokajonossa.

Ihmiset kun putoo ansiosidonnaiselta työmarkkinatuella niin tulee lisää väkeä tänne... (Raimo)

Tuntuu, että väki on lisääntynyt... (Leila)

Tulevaisuuden ajatuksista kysyttäessä vastaukset jäivät melko vaisuiksi ja liittyivät usein ruoka-apuun ja toiveisiin ruoka-apun jatkumisesta sekä päivä kerrallaan elämiseen. Vain yksi esitti tulevaisuuden haaveen, joka ei liittynyt suoraan ruoka-apuun, mutta ruokaan kuitenkin. Hän toivoisi voivansa viettää aikaansa mökillään, jos se vain olisi mahdollista. Se olisi hänelle paratiisi, jossa saisi kasvattaa puhdasta ruokaa ja nauttia marjapensaiden sadosta.

5.6 Yleistä kerronnasta

Haastateltavat toivat kerronnassa niukasti esille tunteita ja ajatuksia koettujen tapahtumien johdosta, mutta tunteet saattoivat nousta pintaan kerronnan aikana. Tarinat sisälsivät keskinäisiä samankaltaisuuksia, mutta myös eroja. Tarinoissa tulee esille mm. ihmisten sinnikkyys, tarkka taloudenpito ja säästäväisyys, joiden voimin on selvitty pahimmista ahdingoista ja pärjätään edelleen arjessa.

”Mulla on aika järjestyksessä sillai elämä nykyään, mutta kyllä pihistää täytyy”. (Tytti)

Haastateltavat, joilla on mökillään mahdollisuus kasvattaa vihanneksia ja marjoja, kertovat, miten se auttaa heitä pärjäämään. Vaikka ruoka-avusta koetaan olevan iso apu, todetaan myös, että elämä ”tuntuu turvallisemmalta”, jos jono ei tarvitsisi tulla. Ikävistäkin kokemuksista löydetään hyviä puolia, eikä niiden edessä ole annettu periksi vaan yritetty sitkeästi eteenpäin. Kerronnassa ei tullut esiin myöskään katkeruutta vaikka elämä ei aina ollut lempeästi kohdellut. Päinvastoin tuotiin esille omien valintojen vaikutukset. Selviytymisen taustalla näkyvät asenteet sekä taito olla armollinen itselleen

ja muille. Merkityksellistä tarinoissa on myös, että onnistumisista osataan antaa itselle arvostusta, eikä menneitä jäädä märehtimään.

Vaikka huono-osaisuuden kriteerit ruokajonon asiakkuudessa täyttyvät, näkyy haastattelujen kohdalla ihmisen kyky sopeutua ja hyväksyä asiat ja jatkaa elämää, mikä tulee näkyviin haastatteluaineiston pohjalta konstruoiduissa ja osittain fiktiivisissä Heikin ja Kaijan tarinoissa. Kummassakin tarinassa elämä on alussa suhteellisen mallillaan, elämää on rakennettu ja perhe perustettu, on töitä ja toimeentuloa, kunnes arkeen tulee tapahtumia, jotka muuttavat kaiken. Lopussa molemmat tarinan henkilöt ovat omilla tavoillaan selviytyneet ja jatkaneet elämäänsä. Heikin tarinaa voisi kuvata romanssiksi, jossa päähenkilö omilla ratkaisullaan selviää elämän eteen tuomista haasteista. Kaijan tarinassa yhdistyy tragedia ja sitkeän sinnittelijän tarina, kun elämän haaveet ja suunnitelmat kariutuvat, mutta sinnittelyllään Kaija selviytyy.

5.7 Tarinat

Heikin tarina

Heikki oli nuoruudessaan opiskellut itselleen ammatin ja päässyt koulutustaan vastaavaan työhön. Heikki löysi aikanaan itselleen puolison, jonka kanssa perustettiin perhe ja rakennettiin talo. Molemmat aviopuolisot olivat töissä ja elämä eteni omalla painollaan, kunnes Heikki sairastui vakavasti ja jäi osittaiselle työkyvyttömyyseläkkeelle. Talous oli tiukalla, mutta vielä Heikki pärjäsikin jotenkin arjen pyörityksestä. Sairaus kuitenkin paheni ajoittain ja Heikille tuli pitkiä sairauslomia. Kun tuli aika, että olisi ollut mahdollista palata osa-aikaiseen työhön, yritys oli lopettanut toimintansa ja Heikki jäi työttömäksi. Hän yritti saada muuta työtä, mutta työllistymistä rajoittivat sairaus ja osa-aikainen työkyvyttömyys. Taloudellinen tilanne oli heikentynyt Heikin sairastumisen ja työttömyyden johdosta ja lopulta perheellä ei ollut muuta vaihtoehtoa kuin luopua kodistaan. Talo saatiin myytyä, mutta kaikkia velkoja ei talon myynnistä saaduilla rahoilla pystytty hoitamaan ja perheelle jäi vielä velkaa maksettavaksi.

Kodin menettämisen aikoihin myös Heikin avioliitto kariutui ja hän päätyi asumaan yksin vuokra-asuntoon. Lapset olivat onneksi aikuisia ja kykenivät tulemaan toimeen

omillaan, mutta Heikki oli taloudellisesti tiukoilla velkojen ja vuokran maksun kanssa. Osallistuessaan seurakunnan tilaisuuteen Heikki kuuli mahdollisuudesta ruoka-apuun. Ruoka-avun turvin Heikki säästi ruokakustannuksissa ja pystyi suunnittelemaan menojaan. Heikin taloudellinen tilanne helpottui hieman työeläkkeelle päästyä, mutta hän käy edelleen ruokajonossa. Useimmiten ruokakassi menee kuitenkin taloudellisissa vaikeuksissa olevalle läheiselle.

Heikin tarinasta tulee hyvin esille, miten sairastuminen voi romahduttaa elämän monella alueella. Yksi asia johtaa toiseen, kun sairastumisen lisäksi Heikki päätyy työttömäksi, jota seuraa taloudellinen ahdinko. Kun vastoinikäymiset kasaantuvat ja ajavat ne ratkaisuihin, joiden vaikutus näkyy vanhuuseläkkeellä ollessa. Tarinassaan Heikki selviää vuosien taistelun jälkeen, kun taloudellinen tilanne kohenee ja vakiintuu. Heikin rooli myös muuttuu, kun avunsaajasta tulee auttaja.

Kaijan tarina

Kaija syntyi ennen talvisodan alkamista monilapsiseen perheeseen. Hän ei ollut täyttänyt vielä vuottakaan, kun perhe menetti isän ja äiti jäi yksin lapsikatraan kanssa. Äiti piti lapset komennossa ja opetti työntekoon. Ollessaan toisella kymmenellä Kaija pääsi sukulaisen liikkeeseen töihin. Työ oli monipuolista ja Kaija nautti, kun sai vuosien kuluessa oppia uusia asioita. Vaikka työ oli vaativaa ja osaamistakin kertyi, palkka jäi kuitenkin pieneksi. Naimisiin mentyään Kaija jatkoi vielä työntekoa, kunnes lasten syntymän myötä jäi kotiin hoitamaan lapsia. Lastenhoidon ohessa Kaija hoiti miehensä vanhempia tämän opiskellessa toisella paikkakunnalla. Olosuhteet olivat ajanmukaisesti vielä alkeelliset ja työtä oli paljon, kun vedetkin oli lämmitettävä, mutta ei Kaija sitä silloin pitänyt minään.

Lasten kasvaessa ja tilanteiden muuttuessa Kaijan työura jatkui vaihtelevasti välillä osa-aikatyössä ja toisinaan kokopäivätyössä, työtä kuitenkin riitti. Mutta sitten seurasi aika, jolloin koko elämä suistui raiteiltaan. Muutokset alkoivat 90-luvun alun lamavuosina, kun Kaija ja hänen puolisonsa irtisanottiin työstään peräkkäin samana vuonna. Tilanteeseen toi lisää huolta perheen uusi rakenteilla oleva talo ja velkainen talous. Murheet eivät kuitenkaan jääneet tähän. Kaijan puoliso menehtyi yllättäen ja Kaija jäi

kahden asunnon loukkuun, joista toinen oli vielä keskeneräinen. Vaikka rakenteilla olevan uuden kodin myynti saatiin järjestettyä, jäi Kaijalle velkaa maksettavaksi. Työttömyyden aikana tuli joitakin työtarjouksia, mutta tuntimäärät jäivät niin alhaisiksi, että tulo olisivat jääneet alle työttömyyskorvauksen. Kaijalla ei ollut koulutusta, joten työllistyminen oli vaikeaa tilanteessa, jossa oli paljon muitakin ja nuorempia työnhakijoita. Eikä pätevyyskään työnhaussa pelkästään auttanut. Koulutuksestakin Kaija haaveili, mutta ei päässyt toivomaansa koulutukseen, koska oli liian vanha. Puolison äkillinen menettäminen vei Kaijalta elämisenhalua ja vaikutti osaltaan haluun yrittää työllistyä. Kaijalla oli edessään vuodet, jolloin hän yritti vain jotenkin selviytyä, niin kuin oli jo lapsesta asti tottunut tekemään. Lähes kymmenen vuotta kestäneen työttömyyden jälkeen hän pääsi eläkeputkeen.

Vuosien saatossa, kun työt omakotitalossa kävivät raskaiksi, ja kun kulujen oli paljon, syntyi päätös talon myymisestä. Kaija päätyi asumaan pieneen omaan asuntoon, johon on tyytyväinen ja jossa viihtyy. Hän myös kokee elämänsä helpommaksi sekä taloudellisesti että fyysisesti. Vanhasta kodista luopuminen oli kuitenkin raskas vaihe Kaijan elämässä ja vaikka Kaija oli näihin vuosiin asti ollut hyvin terve, hän myös sairastui ja koki ettei jaksakaan enää mitään. Hoidolla ja lääkkeillä tilanne kuitenkin koheni, mutta lääkkeet ovat kalliita ja joskus ne jäivät hankkimattakin. Sairastumisen aikoihin Kaija kuuli tuttavaltaan ruoka-avusta ja tuli käymään ja on jatkanut käyntejä, mutta ei kehtaa käynneistään lähipiirissään kertoa.

Kaijan tarina antaa kuvaa sitkeästä sinnittelijästä, joista Roivainen ym. (2011, 69—72) tutkimuksessaan kertovat. Kaija on jo nuorena päässyt työn makuun ja työ on ollut hänelle selkeästi tärkeässä roolissa elämässä. Perhe vaati kuitenkin uhrauksensa, kun Kaija jää kotiin hoitamaan lapsia ja vanhempia mahdollistaen näin miehensä opiskelun. Myöhemmin Kaija palaa työhön, jota oli vaihtelevasti tarjolla ja tulotkin jäivät näin pieneksi. Elämä näyttää kuitenkin sujuneen mukavasti, kun molemmat puoliset ovat työelämässä ja kantavat kortensa kekoon. Mutta sitten tulee se hetki, jolloin kaikki romahtaa ja vastoinkäymiset seuraavat toistaan. Ensin Kaija ja hänen puolisonsa menettävät työnsä samoihin aikoihin. Lyhyen ajan sisällä Kaijan puoliso menehtyy ja Kaija jää yksin kahden kodin ja velkojen kanssa. Asioita järjestellään, mutta Kaijalle jää kuitenkin rasitteensa talon hoidon ja velkojen kanssa tilanteessa, jossa töitä ei ole tarjolla. Myös puolison kuolema vaikuttaa Kaijan mieleen ja taistelutahtoon työmarkkinoilla, joilla koulu-

tuksen puute lisäksi hankaloittaa tilannetta. Kaija kuitenkin sinnittelee ja yrittää pärjätä ja pääsee viimein eläkeputkeen. Kun ikää tulee, tulee myös tarve olosuhteiden muutokseen, joka aiheuttaa omat kipuilunsa niin henkisesti kuin fyysisesti. Osiltaan elämä helpottui muutosten myötä, mutta sairastaminen rasittaa yksin asuvan taloutta, joten ruoka-apu tulee tarpeeseen.

6 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET

6.1 Tulosten tarkastelu

Tehtävänäni opinnäytetyössä oli selvittää yli 65-vuotiaiden ruoka-avun asiakkaiden subjektiivisia kokemuksia siitä, mitkä tekijät ovat vaikuttaneet päättymiseen ruoka-avun asiakkaaksi sekä kartoittaa ikäihmisten tukien käyttöä, ruoka-avun merkitystä ja tulevaisuuden näkymiä. Määrällisen aineiston osalta tarkistelin ikäihmisten hyvinvointia ja käsitystä elämäntilanteestaan ja toimeentulostaan sekä kokemuksia ruoanjakelusta taustatietojen lisäksi, joita olivat mm. kansalaisuus, koulutus ja asumismuoto. Tiedon ja ymmärryksen tuottamisen lisäksi tavoitteena oli antaa haastateltaville ääni ja tilaisuus tulla kuulluksi asiantuntijana omassa tilanteessaan.

Laadullisen tutkimuksen tulokset olivat samansuuntaisia määrällisen tutkimuksen sekä aiempien tutkimusten kanssa. Laadullisessa tutkimuksessa tarkistelin polkua ruokajonoon haastateltavien tarinoista. Tarinat poikkesivat toisistaan kerrotun elämänhistorian pituudessa, jonka olin antanut haastattelutilanteessa haastateltavan itse päätettäväksi. Jokaisella oli oma tarinansa, mutta osittain samanlaisia juonenkulkujakin tarinoissa näkyi. Yhtäläisyyttä esiintyi myös teemoissa, jotka kerronnassa tulivat esille ruokajonoon päättymiseen johtavina tekijöinä. Näitä tekijöitä olivat erilaiset elämän murheet ja vastoinkäymiset, jotka olivat olleet käänteentekeviä henkilön elämässä tai yksinkertaisesti pienet tulot, jotka rasittivat arkea.

Vastoinkäymiset liittyivät työttömyyteen, terveysongelmiin, puolison menettämiseen ja erilaisiin taloudellisiin ongelmiin. Esille tuli myös ongelmien kasaantuminen; yhden asian johtaminen toiseen tai useamman tapahtuman yhtäaikaisuus. Lisäksi ruokajonoon toi tarve auttaa huonossa taloudellisessa tilanteessa eläviä läheisiä, mikä oli yli 65-vuotiaiden ikäryhmässä jonkin verran yleisempää verrattuna Tampereen kyselytutkimuksen kokonaistulokseen (Koivula ym. 2013, 30).

Viimekädessä kaikki kerrotut vastoinkäymiset tai ongelmat nivoutuvat toimeentulo-ongelmiin, jotka vaikuttivat elämään ennen eläkeikää ja eläkkeellä ollessa. Yksittäinen tekijä ei vielä välttämättä aiheuttanut ahdinkoa, mutta useamman tekijän yhtäaikaisuus oli jo ratkaiseva tekijä elämän mullistajana. Toimeentulo-ongelmien taustalla näyttäytyi esimerkiksi vuosia ennen eläkeikää alkanut työttömyys. Niukkuus jatkuu eläkkeellä ollessa, kun eläkkeen suuruuteen vaikuttavat työvuosien kertymä ja ansiotaso. Naisten kohdalla työvuosia vähensivät lasten ja perheen vuoksi kotiin jääminen. Työiässä työllistymistä oli vaikeuttanut alhainen koulutustaso, varsinkin työiän loppuvaiheessa. Ikäluokan koulutuksen matala taso verrattuna muihin ikäluokkiin tuli esille myös kyselytutkimuksessa. Työelämävaiheeseen osuneet terveysongelmat olivat tekijöitä, jotka osaltaan vaikeuttivat työllistymistä ja myös ajautumista pitkäaikaistyöttömyyteen. Puolison menettäminen eron tai kuoleman vuoksi oli merkitsevä tekijä talousongelmien synnyssä. Tarinoissa tuli esille myös eläkkeen pienuus, jota söivät iän tuomat sairaudet ja terveydenhoidon aiheuttamat kustannukset. Vanhuusköyhyyteen liittyvänä Forssèn ym. (2012, 276) toivat esille juuri pienen eläkkeen vaikutuksen pysyviin toimeentulo-ongelmiin.

Tulosten mukaan ikäihmisten saamat tuet muodostuivat eläkeläisen asumis- ja hoitotuesta sekä toimeentulotuesta. Tukimuodot olivat laadullisen tutkimuksen mukaan samansuuntaiset kuin määrällisessä tutkimuksessa, jossa asumistuki oli yleisin tukimuoto vastaajien keskuudessa. Toimeentulotuen saajia vanhimmassa ikäryhmässä oli kyselytutkimuksen mukaan puolet vähemmän verrattuna kaikkiin ikäryhmiin (Koivula ym. 2013, 26). Ohisalo & Saari (2014) tuovat esille toimeentulotuen alikäytön iäkkäämpien osalta ja sen näkymisen ikäihmisten runsaassa määrässä ruoka-avussa. Alikäyttöä selittävänä tekijänä nähdään myös ikäihmisten tarve pärjätä itsenäisesti tai mahdollinen kykenemättömyys hakea tukea. (Ohisalo & Saari 2014, 30, 53.) Naisten osuus oli huomattavasti suurempi sekä määrällisessä että laadullisessa aineistossa ja naiset asuivat useimmin yksinään. Forssèn ym. (2012, 276) tutkimuksessa suurimmassa köyhyysriskissä ovat naiset ja eritoten yli 75-vuotiaat, joiden taustalla vaikuttaa esimerkiksi leskeys ja lyhyt työhistoria.

Ruoka-avulla on erilaisia merkityksiä kävijöille, mutta ensisijainen syy tulla ruokajonoon on ruoanhaku sekä laadullisen- että kyselytutkimuksen tulosten perusteella. Kyselytutkimuksen mukaan ruoka-apu on suurelle osalla ikäihmisistä välttämätöntä pär-

jäämisen kannalta, Koivulan ym. (2013, 31) mukaan kokemus ruoka-avun välttämättömyydestä lisääntyi iän myötä. Laadullinen tutkimus toi myös esille, miten ruoka-avun turvin on mahdollista suunnitella talouttaan ja hoitaa terveyttään tai yksinkertaisesti syödä monipuolisemmin. Ruoka-avussa käynnin merkitys sosiaalisena henkireikänä arjessa ja mahdollisuutena kokea yhteisöllisyyttä tuotiin esille haastatteluissa. Muiden tapaamisen tärkeys korostui ikäihmisten keskuudessa, mikä tuli esille laadullisessa osuudessa ja kyselytutkimuksen tuloksissa Tampereen sekä valtakunnallisten tutkimusten osalta (Koivula ym. 2013, 34; Ohisalo ja Saari 2014, 67). Ruoka-avun ohessa tarjolla oleva hengenravinto oli tärkeässä roolissa, kuten esimerkiksi Jeesus Cafen hengelliset tilaisuudet. Saadakseen RuokaNysseltä ruokakassin, edellytyksenä on, kuten jo aiemmin on mainittu, ev. lut. seurakunnan diakonissan tapaaminen. Tapaamista pidettiin positiivisena, kun oli mahdollisuus puhua omista asioistaan.

Kyselytutkimuksen tulosten perusteella yli 65-vuotiaat eivät olleet kovin toiveikkaita tulevaisuuden suhteen. Myös haastatteluissa tuli esille, että ajatukset eivät niinkään ole tulevassa vaan pikemmin eletään päivä kerrallaan -ajatuksella. Yksittäinen esille tullut haave liittyi sekin ruokaan, kun toiveissa oli elää mökillä ja kasvattaa puhdasta ruokaa. Vähäisiin toiveisiin ja ajatuksiin tulevaisuudesta saattoi vaikuttaa haastattelun teeman liittyminen kiinteästi ruoka-apuun, jonka toivottiin jatkuvan. Osa haastateltavista olikin ollut vuosia ruoka-avun asiakkaana. Ohisalon ja Saaren (2014) mukaan ikäihmisten pysymiseen ruoka-avun piirissä vaikuttaa ikäihmisten heikko mahdollisuus vaikuttaa talouteensa, koska eläkkeet ovat määrätyn suuruiset, eivätkä nouse samassa suhteessa kuin muut elinkustannukset, kuten esimerkiksi vuokrat. Niukkuudessa elämisen riskinä on syrjäytymisen ja huono-osaisuuden kokemuksen lisääntyminen, mikä liittyy erityisesti taloudellisten resurssien puutteesta johtuvaan ulkopuolisuuteen yhteiskunnassa. (Ohisalo & Saari 2014, 93, 98.)

Iäkkäämpien tyytyväisyys henkiseen terveyteen oli kyselytutkimuksen mukaan kuitenkin huomattavaa ja he olivat kaikkiaan tyytyväisempiä elämään ja elintasoon verrattuna koko Tampereen tulokseen. Huono-osaisuutta koettiin tässä ryhmässä myös vähemmän vaikka kriteerit huono-osaisuuteen ruokajonon asiakkuudessa täyttyvätkin. Haastatteluissa tuli esille kyky sopeutua ja hyväksyä asiat ja jatkaa elämää. Vaikka tutkimuksen ikäryhmään kuuluvat eivät välttämättä ole itse kohdanneet sota-ajan kauhuja ja pulaa, ovat he nuoruudessaan kohdanneet sodan jälkeisen niukkuuden ja kärsineet sodan aihe-

uttamista menetyksistä, mikä osaltaan vaikuttaa kykyyn sopeutua kohdattuihin vastoin käymisiin. Leipäjonossa käynnin häpeä ja nöyryyttävyys tulivat esille haastatteluissa ja ruokajakelupaikoissa haastateltavia hankkiessa. Kyselytutkimuksen mukaan ikäihmiset kokivat enemmän häpeää ja nöyryyttävyyttä ruoka-avun asiakkuudesta verrattuna Tampereen kaikkiin vastanneisiin (Koivula ym. 2013, 32). Myös valtakunnallisen tutkimuksen mukaan nöyryyttävyys ja häpeään kokemukset olivat korostuneempia iäkkäimillä (Ohisalo & Saari 2014, 67).

Kuten jo aiemmin on tullut esille, tutkimuksen tulokset olivat samansuuntaisia aiempien tutkimuksiin verrattuna. Esimerkiksi ruokajonon asiakkaiden taustalla näkyi teemoja, jotka Siiki (2006) mainitsee tutkimuksessaan, kuten pienet eläkkeet ja terveydenhoidon kustannukset sekä mahdollisuuden kohdistaa ruokaostoksista säästyneet rahat muuhun välttämättömään (Hänninen ym. 2008, 145–149). Yhtenä yhteisenä ikävänä köyhyyteen liittyvänä riskitekijänä tutkimuksessani tuli esille Siikin (2006) ja Roivaisen (2011) mainitsemat itsensä laiminlyönnit, kuten esimerkiksi lääkärin määräämien lääkkeiden ostamatta jättäminen (Hänninen ym. 2008, 145–149; Roivainen ym. 2011, 69–72). Yhdenmukaisuutta on nähtävissä myös eläkeläisten sinnittelyssä köyhyyden kanssa, jota Roivainen ym. (2011, 69–72) kuvaavat tutkimuksessaan osaksi elämänhallintaa. Köyhyys voidaan nähdä myös asioista luopumisena, minkä johdosta ilmenee katkeruutta ja kriittisyyttä mm. yhteiskuntaa kohtaan (Roivainen ym. 2011, 69–72). Haastateltavien keskuudessa ei tullut ilmi katkeruutta, mikä oli yllättävää. Jonkin verran esitettiin kuitenkin kritiikkiä yhteiskuntaa kohtaan. Airion ym. (2013, 161–164) mainitsemia toimeentulovaikeuksia, jotka kohdistuvat yksin asujiin, heikon terveyden omaaviin ja vuokralla asuviin sekä alhaisesti koulutettuihin, esiintyi myös omassa tutkimuksessani.

6.2 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys

Määrällisen tutkimuksen taustalla on Itä-Suomen yliopiston johtama valtakunnallinen ruoka-apututkimushanke, jonka yhteyttä ja taustoja olen kuvannut luvussa 3. Opinnäytetyössä olen käyttänyt laadullista tutkimusta määrällisen tutkimuksen lisäksi. Tätä eri tutkimusmenetelmien yhteiskäyttöä, triangulaatiota pidetään yhtenä tapana parantaa tutkimuksen luotettavuutta. (Hirsjärvi ym. 2007, 227.) Laadullisessa tutkimuksessa selostan haastatteluaineiston keräämisestä, siihen liittyvistä ongelmista ja yhteistyökump-

panien osuudesta, haastatteluaineiston tuottamisen paikoista sekä haastatteluihin ja litteointiin käytetyn ajan. Tutkimuksen vaiheiden selostamisen lisäksi tutkimuksen luotettavuutta lisäävät häiriötekijöiden ja virheiden esille tuonti sekä analyysivaiheen luokittelun kuvaaminen. (Hirsjärvi ym. 2007, 227.)

Haastateltavien kannalta luottamusta tutkimukseen lisää mm. yhteistyökumppanien mukanaolo. Haastattelutilanteissa pidin tietoisesti mielessä objektiivisuuden suhtautumalla avoimesti ja kunnioittavasti haastateltavien näkemyksiin. Täydellisen objektiivisuuden saavuttaminen varsinkin tutkittaessa ilmiötä, joka on yleisesti tunnettu, ei kuitenkaan ole mahdollista. Tutkimustuloksia selostaessani esitän joitain alkuperäissitaatteja aiheesta, joiden tarkoituksena on tuoda tulkintojen perusteita näkyvämmäksi. Hirsjärven ym. (2007, 224) mukaan tulosten tulkinta on sidoksissa tutkittavaan, tutkijaan ja lukijaan, jotka tulkitsevat tutkimuksen vaiheita omalla tavallaan, eivätkä tulkinnat ole välttämättä yhtenäisiä. Tehtäessä johtopäätöksiä huomioitavaa on aineiston konteksti- ja tilannesidonnaisuus ja tutkijan taito tulkita vastauksia. ”Tutkimus on kuin kristalliin katsoamista. Mitä me näemme kun katsomme kristallipalaa riippuu siitä kuinka me katsomme sitä.” (Hirsjärvi ym. 2007, 202, 228).

Eettisyys tulee näkyviin mm. edellä mainitussa tulosten näkyviin tuonnissa ja tutkimuksen teon tunnollisuudessa sekä rehellisyydessä. Eettisyyteen kuuluu tutkimuksen taustojen selvittäminen ja informaation antaminen niin, että osallistuja ne varmasti ymmärtää ja voi halutessaan tarkistaa. Tiedotteen jakamisen lisäksi kertosin vielä haastattelun alussa haastateltavan kanssa tiedotteen sisällön ja kerroin nauhoitteiden hävittämisestä. Muistutin myös vastaamisen vapaaehtoisuudesta ja vastausten nimettömyydestä. Haastatteluihin osallistuneilta ei kerätty henkilötietoja ja käytän heistä tuloksia käsitellessäni peitenimiä. Kysyin kuitenkin haastateltavilta iän, jotta varmistuin kohderyhmälle asetetun ikäkriteerin täyttymisen. Haastattelun kuluessa toin esille, että on haastateltavan päätettävissä, minkä verran itsestään haluaa kertoa.

6.3 Pohdinta ja johtopäätökset

Pohtiessani työni onnistumista, koen että olen saanut vastauksia niihin kysymyksiin, mitä lähdin selvittämään. Sain kokemusperäistä tietoa siitä elämänhistoriasta, joka on

tuonut haastateltavan ruoka-avun asiakkaaksi. Lisäksi sain kuulla ruoka-avun merkityksestä arjessa, muista saaduista tuista ja tulevaisuuden ajatuksista. Toivon, että sain kuuluviin myös tavoittelevaani haastateltavien omaa ääntä. Avoimet haastattelut tuottivat rikasta kerrontaa myös tutkimuskysymysten ulkopuolelta, joita kaikilta osin ei ole mahdollista tässä tutkimuksessa käsitellä. Tutkimuksen teko oli opettavaa ja näin taaksepäin katsoessaan näkee, miten asioita olisi voinut tehdä toisin tai jättää tekemättä.

Vaikka tutkimus ei sinällään tuottanut uutta tietoa syistä, jotka tuovat eläkeläiset ruoka-avun piiriin, antoi se pohdittavaa sekä yhteiskunnalliselta että sosiaalialan kannalta. Huomattavaa on esimerkiksi ruoka-avun kasvava asiakasmäärä. Koivulan ym. (2013) mukaan asiakasmäärien kasvu viimeisen vuoden ajalta oli havaittu mm. Kahdessa Denarissa, mikä tuli esille Tampereen kyselytutkimuksen tekovaiheessa vuonna 2013. Arvion mukaan määrät olivat erityisesti kasvaneet nuorten ja ikäihmisten osalta. (Koivula ym. 2013, 9.) RuokaNyssen ruokakassi menekki oli lisääntynyt 15 % syyskuussa vuonna 2013 verrattuna vastaavan ajan jakeluun vuotta aiemmin (Ahokainen 2013, 9).

Myös tutkimukseni haastateltavat kertoivat havainnoistaan ruoka-avun kävijämäärän kasvusta haastattelujen tekovaiheessa vuoden 2014 alussa. Sosiaalialalla toimiessa, eikä myöskään sosiaalialan koulutuksessa saisi hukata näitä ihmisiä, jotka elävät ”huono-osaisuuden notkelmissa” kuten Ohisalo ja Saari ruokajonoja jo aiemmin nimittivät (Ohisalo & Saari 2014, 9—10, 32, 40). Ei varsinkaan ikäihmisiä ja muita sosiaalista tukea tarvitsevia erityisryhmiä. Kun koulutuksessa jo nyt tehdään projektiluontoista yhteistyötä työelämätahon kanssa, voisi yhteistyön laajentaa myös näihin helposti pimentoon jääviin ruoka-avun paikkoihin, joita seurakunnat ja yhdistykset vapaaehtoisten työntekijöiden avulla ylläpitävät.

Tutkimuksessa tuli myös esille edelläkin mainittu mahdollisuus keskustella asioistaan diakonissan kanssa ruoka-apua hakiessa. Pohdinkin sosiaalisen ohjauksen ja neuvonnan tuomista ruoka-avun jakopaikoille. Opiskeluvuosina tutuiksi tulivat esimerkiksi jalkautuva sosiaalityö, jota Tampereella tehdään eri yhteisöjen parissa, kuten mm. Tampereen A-killan yhdyskuntatuvilla ja toisena esimerkkinä ikäihmisille suunnattu sosiaaliohjaus, jota on tarjolla mm. Tampereen kaupungin palvelukeskuksissa (Yhdyskuntatupatyö; Palvelukeskukset 2015). Jakelupaikalla tarjolla olevalla sosiaaliohjauksella mahdollistuisi ruoka-avun asiakkaille matalampi kynnys tuoda esille elämänsä haasteita ja samal-

la poistaa esteitä avun hakemiselta. Sosiaalitoimen kautta asiakkaiden tarpeet ja laajuus välittyisivät kunnallisten päättäjien tietoisuuteen.

Saman asian äärellä ovat valtakunnallisen tutkimuksen osalta Ohisalo ja Saari (2014, 40), kun he ruoka-avun kasvavan eläkeläisväestön johdosta peräänkuuluttavat julkiselta taholta eläkeläisten löytämistä ruoka-avusta. Ikäihmisten löytämisen aiheellisuutta ruokajonosta puolustaa myös Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvuluista (28.12.2012/980), joka tuli voimaan 1.7.2013. Laki edellyttää kunnilta arviointia mm. ikäihmisten hyvinvoinnin tilasta ja palveluiden riittävydestä ja laadusta. Ruoka-avun paikoissa tarjolla olevalla sosiaaliohjauksella ja neuvonnalla olisi mahdollista lisätä myös haastatteluissa kaivattua turvallisuuden tunnetta, minkä puutetta turvautuminen ruoka-apuun aiheuttaa.

Sekä määrällisessä että laadullisessa tutkimuksessa ikäihmisten osalta ruoka-avussa merkityksellisinä näyttäytyivät sosiaalisuus ja yhteisöllisyys. Ruoanhaku oli myös yksi syy lähteä kotoa liikkeelle ja arjen henkireikä tai mahdollisuus tavata tuttuja ja jutella. Herääkin kysymys, mikä toisi nämä ihmiset yhteen, jos ruoka-apua ei tarvitsisikaan hakea ja mistä he silloin jäisivät paitsi? Mahdollistaisiko riittävä toimeentulo ruoka-avussa kävijöiden osallistumisen ja toiminnan muilla sektoreilla? Joka tapauksessa erilaisilla kynnyksillä varustettuja kokoontumispaikkoja mielestäni tarvitaan, myös paikkoja, joissa kynnys on riittävän matala.

Tukemalla kansalaisjärjestöjä ihmisten hyvinvointia tukevia toimintoja saataisiin ylläpidettyä, mikä tulee esille arkkipiispa Kari Mäkinen johtaman asiantuntijaryhmän esityksessä hallitukselle ”Köyhyysryhmän esitys hallitusohjelmaan 10.3.2015”. Esityksessä tavoitellaan huono-osaisia puolustavia linjauksia, joista yhtenä esimerkkinä on linjaus kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytysten kohentamisesta. Esimerkkejä kohdennuksen kohteista ovat järjestölähtöinen auttamistyö sekä ikääntyvien toimintakyvyn ja laaja-alaisen osallistumisen tukeminen. (Mäkinen 2015.)

Pohdin myös mahdollisuutta jatkaa tutkimusta ruoka-avun asiakkaiden kanssa kuulemalla heidän ajatuksiaan tarvittavasta muusta avusta ja tuesta. Tutkimuksen voisi toteuttaa esimerkiksi ryhmähaastatteluna. Asioiden pohdinta ja ratkaisujen haku yhdessä ruoka-avun asiakkaiden kanssa olisi oiva tilaisuus lisätä kävijöiden toimijuutta ja edistää

sosiaalista osallisuutta yhteisössä ja yhteiskunnassa. Olettaisin, että näillä toimilla olisi mahdollista myös vähentää kokemusta ulkopuolisuudesta ja huono-osaisuudesta. Uskon myös, että ruokajonoista löytyy monipuolista kokemusta ja näkemystä, jos sitä halutaan kuulla.

LÄHTEET

Ahokainen, S. 2013. Ruoka-avun tarve on lisääntynyt Tampereella. Tampereen Kirkkosanomat 13/2013, 8—9.

Mäkinen, K. Arkkipiispa. 2015. Suomen ev. lut. kirkko. Ajankohtaista. Köyhyysryhmä: Heikoimmassa asemassa olevien näkökulma huomioitava. Luettu 17.3.2015. <http://evl.fi>

Airio, I., Blomberg, H., Kangas, O., Kroll, C., Niemelä, M. K. Toimeentuloturvan verkkoa kokemassa. Teoksessa Airio, I. (toim.) 2013. Kansalaisten käsitykset ja odotukset. Teemakirja 9. Kelan tutkimusosasto. Tampere. Juvenes Print.

Eskola, J. & Suoranta, J. 2000. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 4. painos. Tampere: Osuuskunta Vastapaino.

Haapola, I., Karisto, A., Seppänen, M. 2012. Ikääntyvien köyhyys ja sen heijastumat hyvinvointiin. Teoksessa Forssén, K., Roivainen, I., Ylinen, S., Heinonen, J. (toim.) 2012. Kohtaako sosiaalityö köyhyyden. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011. UNIPress, 275—300.

Hirsjärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P. 2007. Tutki ja kirjoita. 13., osin uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Hänninen, S. 2008. Ruokapankki — meidän pankki. Teoksessa Hänninen, S., Karjalainen, J., Lehtelä, K-M., Silvasti, T. (toim.) 2008. Toisten pankki. Ruoka-apu hyvinvointivaltiossa. Jyväskylä: Gummerus, 209—222.

Hänninen, V. 1999. Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampereen yliopisto. Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Väitöskirja.

Kaasila, R. 2008. Eri lähestymistapojen integroiminen narratiivisessa analyysissä. Teoksessa Kaasila, R., Rajala, R. & Nurmi, K. E. 2008 (toim.) Narratiivikirja. Menetelmiä ja esimerkkejä. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 41—66.

Kainulainen, S., Saari, J. 2013. Koettu huono-osaisuus Suomessa. Teoksessa Niemelä, M., Saari, J. (toim.) 2013. Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa. Teemakirja 10. Kelan tutkimusosasto. Tampere. Juvenes Print, 22—43.

Kangas, O. ja Ritakallio, V-M. Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 61/2008. Köyhyyden mittaustavat, sosiaaliturvan riittävyys ja köyhyyden yleisyys Suomessa.

Kela. Eläkeläiset. Eläkeikä lähestyy. 30.6.2014. Luettu 27.2.2015. <http://www.kela.fi/elakeika-lahestyy>

Kela. Eläkeläiset. Takuueläke 01.01.2015. Luettu 27.2.2015. <http://www.kela.fi/elakelaiset>

Koivula, U-M., Ohisalo, M., Saari, J. 2013. Kyselytutkimus Ruoka-avusta Tampereella. ”Tää on Tampereen paras paikka.” Tampereen kaupunki. Talous- ja liiketoimintaryhmä. Tietotuotanto ja laadun arviointi.

Kuntalehti. Sote 3.12.2014. Ruokajono on kova paikka. Luettu 11.2.2015
<http://kuntalehti.fi/kuntauutiset/sote/ruokajono-kova-paikka/>

Laitinen, M. & Uusitalo, T. 2008. Narratiivinen lähestymistapa traumaattisten elämänkokemusten tutkimisessa. Teoksessa Kaasila, R., Rajala, R. & Nurmi, K. E. 2008 (toim.) Narratiivikirja. Menetelmiä ja esimerkkejä. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 106—150.

Laki takuueläkkeestä. 20.8.2010/703. Finlex. Lainsäädäntö. Ajantasainen lainsäädäntö. Vuosi 2010. Luettu 9.03.2015. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20100703>

Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista. 28.12.2012/980. Finlex. Lainsäädäntö. Ajantasainen lainsäädäntö. Vuosi 2012. Luettu 13.3.2015. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2012/20120980>

Maaseutuvirasto. Tuet ja palvelut. Järjestö ja seurakunta. EU:n ruoka-apu yhteisön vähävaraisimmille. 5.2.2015. Luettu 9.2.2015. [http://www.mavi.fi/fi/tuet-ja-palvelut /jarjesto-seurakunta/Ruoka-apu/](http://www.mavi.fi/fi/tuet-ja-palvelut/jarjesto-seurakunta/Ruoka-apu/)

Ohisalo, M. & Saari, J. 2014. Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa. Kunnallisanalan kehittämissäätiö. Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 83. Sastamala. Vammalan kirjapaino Oy.

Ojala, M-R. 2014. Näkökulmia huono-osaisuuteen – sosiaalietiikan käsiteanalyysi. Luettu 8.2.2015. <http://www.teologia.fi/opinnaytteet/pro-gradut/1020-naekoekulmia-huono-osaisuuteen-sosiaali-etiikan-kaesiteanalyysi>

Paananen, S. 2008. Saksalainen elämäkertametodologia oppimisen tutkimuksessa. Teoksessa Kaasila, R., Rajala, R. & Nurmi, K. E. 2008 (toim.) Narratiivikirja. Menetelmiä ja esimerkkejä. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 19—39.

Palvelukeskukset. 2015. Ikäihmiset. Tampereen kaupunki. Luettu 23.3.2015. <http://www.tampere.fi/perhejasosiaalipalvelut/ikaihmiset/virkistystoiminta/palvelukeskukset.html>

Rantala, J. 2014. Artikkelit Eläkeläisten toimeentulon kehitys ensimmäisten eläkevuosien aikana. Analyysi vuonna 1999 eläkkeelle jääneiden ekvivalenttirahatulosta vuosina 1997–2008. Yhteiskuntapolitiikka 79 (2014):2. Luettu 26.1.2015.
<http://www.thl.fi/fi/ajankohtaista/lehdet/yhteiskuntapolitiikka/arkisto/22014>

Roivainen, I., Heinonen, J., Ylinen, S. Köyhä byrokratian rattaissa. 2011. Kunnallisanalan kehittämissäätiön tutkimusjulkaisu, nro 64.

Siiki, A-M. 2008. Myllypuron ruokajono – esimerkki hyvinvointiköyhyydestä. Teoksessa Hänninen, S., Karjalainen, J., Lehtelä, K-M., Silvasti, T. (toim.) 2008. Toisten pankki. Ruoka-apu hyvinvointivaltiossa. Jyväskylä: Gummerus, 127—161.

Särkelä, M. 2009. Miten huono-osainen voi olla osallinen. Tarkastelussa päihteidenkäyttäjien, toimeentulotuen saajien, vankien ja asunnottomien osallisuus ja aktiivinen kansalaisuus. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Pro gradu-tutkielma.

Tedre, S. 2008. Puute ja nälkä vanhuudessa. Teoksessa Hänninen, S., Karjalainen, J., Lehtelä, K-M., Silvasti, T. (toim.) 2008. Toisten pankki. Ruoka-apu hyvinvointivaltiossa. Jyväskylä: Gummerus, 183—205.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Törmälehto, V-M. 2012. Tilastokeskus. Artikkelit. Varallisuuden huomioon ottaminen tarkentaa tietoa köyhyydestä. Luettu 7.2.2015.
http://www.stat.fi/artikkelit/2012/art_2012-12-10_001.html

Työ- ja elinkeinoministeriö. Alueiden kehittäminen. EU:n alue- ja rakennepolitiikka. Vähävaraisten avun toimenpideohjelmasta periaatteet EU:n ruoka-avulle vuosina 2014-2020. Luettu 9.2.2015. http://www.tem.fi/alueiden_kehittaminen/eu_n_alue_ja_rakennepolitiikka/vahavaraisten_avun_toimenpideohjelma_2014-2020

Työ- ja elinkeinoministeriö. Tiedotteet: Alueiden kehittäminen 14.4.2014. Luettu 9.2.2015. https://www.tem.fi/alueiden_kehittaminen/tiedotteet_alueiden_kehittaminen/vahavaraisten_avun_rahastolla_turvataan_eu_n_ruoka-avun_jatko.114878.news

Yhdyskuntatupatyö. Tampereen A-Kilta ry. Luettu 23.3.2015.
<http://www.tampereena-kilta.fi/yhdyskuntatupatyö>

Kela. Asumisen tuet. 14.11.2014. Luettu 31.3.2015.
[Kela.http://www.kela.fi/asumistuki](http://www.kela.fi/asumistuki)

LIITTEET

Liite 1. Itä-Suomen yliopiston kansallisen ruoka-apututkimuksen kyselylomake

Ruoka-apututkimus 2012

Ole hyvä ja vastaa kysymyksiin valitsemalla vaihtoehto, joka parhaiten kuvaa tilannettasi tai kokemuksiasi. Kyselyssä ei kysytä henkilötietoja.

1. Kun ajattelet elämääsi viimeisen kuukauden aikana, oletko tuntenut itsesi

	Jatkuvasti	Melko usein	Joskus	Hyvin harvoin
Tyytyväiseksi elämään				
Tyytyväiseksi elintasosi				
Tyytyväiseksi fyysiseen terveyteesi				
Tyytyväiseksi henkiseen terveyteesi				
Masentuneeksi				
Yksinäiseksi				
Nälkäiseksi				

2. Seuraavassa esitetään erilaisia väittämiä. Valitse se vaihtoehto, joka vastaa parhaiten käsitystäsi.

	Täysin samaa mieltä	Osin samaa mieltä	Ei samaa, eikä eri mieltä	Osin eri mieltä	Täysin eri mieltä
Tunnen itseni huono-osaiseksi					
Pärjään elämässäni					
Ihmisiin voi luottaa					
Viranomaisiin voi luottaa					
Tuloni riittävät menoihini					
Pystyn huolehtimaan veloistani					
Saan kaupungilta riittävästi tukea, apua ja palveluita					
Saan seurakunnalta riittävästi tukea, apua ja palveluita					
Tulevaisuudessa elämäni on parempaa					
Saan ystäviltäni ja sukulaisiltani taloudellista tukea tarvittaessa					
Minulla on ongelmia päihteiden (kuten alkoholin tai huumeiden) käytössä					

3. Seuraavassa luetellaan kunnan, Kelan ja eläkelaitosten tarjoamia palveluja ja tulonsiirtoja. Mitä niistä sinä tai muut perheenjäsenesi on saanut viimeisen kahden kuukauden aikana?

	Olen saanut	Olen hakenut, mutta en ole saanut	En ole hakenut
Toimeentulotukea			
Opintotukea			
Asumistukea			
Vammaisetuuksia			
Sairauspäivärahaa			
Aitiys-, isyys- tai vanhempainpäivärahaa			
Lasten kotihoidon tukea			
Työmarkkinatukea / työttömyysturvan peruspäivärahaa			
Ansiosidonnaista työttömyysturvaa			
Kansaneläkettä			
Työhyvyyttömyyseläkettä			
Työttömyyseläkettä			
Työeläkettä iän perusteella			

4. Seuraavassa luetellaan kunnan, seurakunnan ja Kelan palveluja. Mitä niistä olet käyttänyt viimeisen kahden kuukauden aikana?

	Olen käyttänyt	Olen hakenut, mutta en ole saanut	En ole käyttänyt
Mielenterveyspalveluja			
Päihdepalveluja			
Sosiaalitoimiston palveluja			
Terveyskeskuksen palveluja			
Kelan palveluja (kuntoutus, terapia jne.)			
Seurakunnan palveluja (diakoniatyö)			
Työvoimatoimiston palveluja (työttömyysasiat)			

5. Seuraavassa esitetään erilaisia väittämiä ruoanjakelusta. Valitse se vaihtoehto, joka vastaa parhaiten käsitystäsi

	Täysin samaa mieltä	Osin samaa mieltä	Ei samaa, eikä eri mieltä	Osin eri mieltä	Täysin eri mieltä
Ruoanjakelu on pärjäämiseni kannalta välttämätöntä.					
Ruon hakeminen on minulle nöyryyttävää.					
Ruoanjakelu on järjestetty hyvin.					
En halua, että naapurini tai sukulaiseni näkevät minut hakemassa ruokaa.					
Ruokajonossa on ihmisiä, jotka eivät tarvitsisi ruokaa.					
Jaettu ruoka on laadukasta.					
Muiden ihmisten tapaaminen ruokajonossa on minulle tärkeää.					

6. Seuraavassa kysytään eräitä taustakysymyksiä sinusta ja mahdollisista kotitalouden muista jäsenistä. Ympyröi sopiva vaihtoehto.

Sukupuoli	Mies			Nainen		
Kansalaisuus	Suomen kansalainen			Muu		
Ikä (täysinä vuosina)	16-25	26-35	36-45	46-55	56-65	Yli 65
Koulutus	Perus- tai kansakoulu		Lukio- tai ammattikoulu		Opisto- tai yliopisto	
Työtilanne	Töissä pysyvästi	Töissä määrä- tai osa-aikaisesti	Työtön tai lomautettu	Opiskelija	Kotona	Eläkeläinen
Asumismuoto	Omistusasunto	Vuokra-asunto	Kunnan vuokra-asunto	Tukiasunto	Asunnoton	
Ruokapankin asiakas viimeisen vuoden aikana	Joka viikko	Keskimäärin joka toinen viikko	Keskimäärin kerran kuukaudessa	Muutaman kerran vuodessa		
Käyn myös muissa ruuanjakelupisteissä	En	Joka viikko	Keskimäärin joka toinen viikko	Keskimäärin kerran kuukaudessa	Muutaman kerran vuodessa	
Ruuanhaku	Vain itselle		Itselle ja perheelle		Itselle ja muille	

7. Vastaa seuraaviin kohtiin numeroin.

Kotitalouden jäsenet	Aikuisten lukumäärä: _____	Lasten lukumäärä: _____
Kuinka paljon kotitaloutesi käytössä on kuukaudessa rahaa pakollisten asunto-, ruoka- yms. menojen jälkeen? Vastaa sadan euron tarkkuudella: _____ €		

Kiitos vastauksestasi!

Liite 2. Tiedote haastattelusta

Hyvä Jeesus Cafen ruokajonon yli 65-vuotias asiakas

- ❖ Opiskelen Tampereen ammattikorkeakoulussa sosiaalisella alalla ja etsin haastateltavaksi opinnäytetyöhöni ruokajonon asiakkaita, jotka ovat yli 65-vuotiaita.
- ❖ Haastattelut tehdään nimettöminä. Haastattelupaikka sovitaan erikseen.
- ❖ Haastattelujen ajankohta on helmi-maaliskuu 2014.
- ❖ Haluaisitko osallistua haastatteluun ja kertoa, mikä on Sinun tarinasi?

Hanna Niemi puh. xxxxxxxx

xxxxxxxxxxxxxxxxxx

Hyvä RuokaNyssen ruokajonon yli 65-vuotias asiakas

- ❖ Opiskelen Tampereen ammattikorkeakoulussa sosiaalisella alalla ja etsin haastateltavaksi opinnäytetyöhöni ruokajonon asiakkaita, jotka ovat yli 65-vuotiaita.
- ❖ Haastattelut tehdään nimettöminä. Haastattelupaikka sovitaan erikseen.
- ❖ Haastattelujen ajankohta on helmi-huhtikuu 2014.
- ❖ Haluaisitko osallistua haastatteluun ja kertoa, mikä on Sinun tarinasi?

Hanna Niemi puh. xxxxxxxx

xxxxxxxxxxxxxxxxxx